

כבודי ושדך

גליון חנוכה תשלי"א

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

א. מ. הברמן : קרובה לחנוכה

✱

ב. ישר : בימים ההם ובזמן הזה

✱

ג. ש. גשורי : נעימות ופזמוני חנוכה בפי יהודי שאלוניקי

✱

ד. חמיאל : ואתה ה' מגן בעדי

✱

ה. אברמסון : על תפלות הכהנים בנשיאת כפיים

✱

ו. סמואל : סדר התפלה בתענית

✱

ז. קלויזנר : בית הכנסת הגדול בוילנא

✱

ח. אבי נאווה : ר' יוסף יואל ריבלין

✱

ט. לבנון : שדה עשיו ואוהל יעקב

"טפחות" בנק משכנתאות לישראל בע"מ

שטחי הפעולה של הבנק

1. עזרה במימון הבנייה בארץ על כל צורותיה בתיאום עם המוסדות המוס"מכים וזאת על ידי מתן הלוואות למשתכנים משכבות אוכלוסיה שונות : ותיקים, עולים חדשים, זוגות צעירים, משפחות מרובות ילדים, תושבי מושבים וקבוצים, מפונים ותושבי משכנות עוני.

2. עזרה במימון לרשות מקומיות, לחברות ולמוסדות לפעולות בנייה ופיתוח.

3. ניהול מפעלי חסכון ממשלתיים וכן תכניות חסכון המאורגנות מדי פעם על ידי הבנק.

במחצית השנה הראשונה, אפריל—ספטמבר 1970, ביצע הבנק למעלה מ-7,000 הלוואות למשתכנים בסכום כולל של 100 מיליון ל"י. מתוך סכום זה ניתנו הלוואות ב-50 מיליון ל"י לעולים.

ישרון

ירחון בהוצאת הסתדרות "ישרון", ירושלים
בעריכת צבי כורד

המערכת: נ. בן-מנחם, ש. הכהן וינגרטן
ב. קוסובסקי

המערכת וההנהלה ת.ד. 7018 ירושלים

שנה ג, גליון ט"ז, כ"ה בכסלו תשל"א, 23 בדצמבר 1970

התוכן:

3	טור הטורים
5	פרופ' א. מ. הפרמן: קרובה לחנוכה
8	הרב ב. ישר: בימים ההם ובזמן הזה
9	מ. ש. גשורי: נעימות ופזמוני חנוכה
	בפי יהודי שאלוניקי
13	ד"ר ח. חמיראל: ואתה ה' מגן בעדי
15	פרופ' ש. אברהמסון: על תפילות הכהנים
	בנשיאת כפיים
17	א. סמואל: סדר התפלה בתענית
23	הרב פרופ' י. אברהמס: האתגר לפני בית הכנסת
	בארצנו
27	ד"ר י. קלוזנר: בית הכנסת הגדול בוויילנא
31	בנימין אבי-נאדה: ר' יוסף יואל ריבלין
33	מרדכי בן דוד: לבנון: שדה עשיר ואוהל יעקב
34	יובלות בישרון
	ויהי בישרון

טור הטורים

והדליקו נרות בחצרות קדשך

תהליך גאולתנו, שזכינו להיות עדי ראייה לו ואנו נמצאים בו בסוף שלביו, דומה ברבות מתופעותיו, גם לגאולות וגם למלחמות שבעקבותיהן, לאלה שקדמו להן. הדמיון המתבלט ביותר לעיניים, הוא עצם העימות עם מצרים גם עתה, — ורבה הסמליות בכך. תורתנו הבטיחה לנו, "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", והנה רק מי שענינו הוכו בסנוורים, לא ראה ואינו רואה את הנפלאות, שעשה לנו גואל ישראל ומעוזו, נסים גלויים לעין ונסים מכוסים בטבע כל הזמן, וביחוד במלחמת ששת הימים. בזמן ההוא, עשה עצמו פרעה, אלוה כל יכול לבני עמו, — גם פרעה-נאצר של זמננו, הכריז את עצמו למנהיגן של כל האומות דוברי ערבית ורצה להיות שליט יחיד על כל העולם המושלמי. פרעה של הימים ההם, נתפרסם כ"מבטיח ואינו מקיים", — גם פרעה-נאצר של ימינו אנו, עשה הסכמים, הבטיח לשמור עליהם והפר אותם, תוך כדי דיבור. הפצצות מטוסינו בלב מצרים עצמה והטבעת ציי-מצרים בים סוף, מזכירות לנו פרשיות שלמות של גאולת מצרים, בה ספגו המצרים מכות במצרים וגם לקו בים סוף.

דומה תהליך גאולתנו גם לגאולה בימי זרובבל.
אז, הצהרת כורש, וכהתחלת צמיחת גאולתנו עתה, הצהרת בלפור.
בזמן עליית בבל, אנשי הסולת והשמן, נשארו בבבל, בארץ הרווחה של הימים ההם, — גם
היום יהודי ארצות הרווחה, עדיין לא נענו לקיבוץ גלויות.
המסרבים לעלות אז, טענו, שאין זו גאולה שלמה — וגם היום ישנן כיתות החוזרות על טענה זו.
בעת ההיא, בעיית נשים נכריות, והנה גם בתקופתנו חוזרת תופעה זו בחריפות רבה.

דומים שלבי מלחמותינו לקוממיות ולעצמאות, ביחוד למלחמת החשמונאים.
כמו שנלחמו החשמונאים בשתי חזיתות, כנגד האויב מבחוץ ובשעה זו עצמה גם נגד מרשיעי
ברית מבפנים — גם בימינו על היהדות הדתית-לאומית להאבק בשתי חזיתות. נגד האויבים מבחוץ
וגם נגד מרשיעי ברית, מריצי מכוניות בשבת, כנענים, קוצים ושי"חים מבפנים.
וכמו אז ניצחו המעטים את הרבים, עדים אנו שתופעה זאת חוזרת ונשנית.
ועתה, אנו מלאי תקווה, שכשם שזכינו לראות בעינינו בקיום דברי חזינו בשלבים רבים של
תהליך גאולתנו, נזכה במהרה בימינו גם לשלב האחרון: "באו בניך לביתך ופינו את
היכלך וטיהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך".

במאבק על דמות רוחנית

אירועים של השבועות האחרונים הראו לנו כיצד המאבק על דמות ייחודנו מפעפע ועולה
בשטחי חיים שונים ברחוב הישראלי. מוצא אתה עם בארצו החצוי והעומד משני צידי מיתרס
רוחני.

חילוקי הדעות של "בני אדם ברחוב" על ענין המרוץ ועל הפשרה שעשו קבוצות ויחידים
ש"קנו את המרוץ" יצא כותב הטורים לשוחח עם בני אדם שונים מבאי בית ישורון המהווה
כשלעצמו קשת רוחנית ותפיסת חיים רחבה ביותר.

היו שדיברו על כפייה, על מיעוט המבקש לכפות רצונו על רוב הציבור. אולם כשהעמיקו
הדברים, בצבץ ועלה רגש סמוי של הערכה שדומים הדברים ל"פדיון שבויים" שכן רצונם של
טובים היה לפדות את שביונו של קלסתר רוחני של אומה עתיקת יומין.

יש לשמור על מקצת דמותה הרוחנית של השבת במולדת מתחדשת.

אולם כשמישהו מטיל צרור לתוך ימת חיינו וגודל המעגלים שהם בחינת גופי ציבור ישראל
מעיד, מה גדול הפער ועד כמה קטנה ההידברות.

עד מתי ישבו בעלי תריסין ספונים בבתיהם ויתנו לחיים לעשות את שלהם.

מדוע לא יקום ויכוז פורה על אותם "ערכי דמוקרטיה" מדומים המבקשים להלביש פינומנים
של חוסר ערכים בלבוש ערכי.

מהרהר הלב שמא, יש לעיין מחדש בהגותו של גדול, זכור לטוב, ורי"ל מימון שמו — שבעין
רוואה של רוואה חזה בראשיתה של המדינה לבטי רוח קמים לזעזוע אשיות בירת תרבותנו וביקש
לחדש סנהדרין לישראל שיהא קולה נשמע מסוף האומה ועד סופה כשבמרכזו המערכת עומדת
מדינה שהעניק לנו צור ישראל הנאבקת יום ויום ושעה שעה על דמות ייחודה הרוחני.

קרובה לחנוכה מאת ראש ישיבת גאון יעקב בירושלים

א. מ. הברמן

חומר רב מתהום ה"גניזה", נדעו לנו פרטים רבים מחייו, השווה "סיני" ג' (תשכ"ג) עמ' קפג—קפו. מלבד מכתביו נתגלו ב"גניזה" כמה מפיוטיו ובתוכם שתי קרובות לחנוכה. הקרובה הראשונה "זוה אות אימנתה או לשלוחיך" נתפרסמה על ידי ב"סיני" שם עמ' קפו—קצא, והשנייה מתפרסמת כאן לראשונה על פי כתב־יד אוקספורד 2743/1 דף נה, ב — נו, א.

בכה"י באה הקרובה שלפנינו אחרי קרובתו הראשונה של ר' שלמה וכתוב עליה: "אחרת". קרובה זו בנויה בסדר א"ב משולש. הטור הראשון בסדר א"ב זה מתחיל במלה "נר" והטור השלישי במלה "בחנוכה". סימן הא"ב נפסק אחרי ברכת "מחה" ובא האקרוסטיכון שלמה, ומיד אחריו בא פיוט אלפביתי, שעניינו הלכות נר חנוכה, כמעט כלשון חז"ל במסכת שבת, ובראש כל אחת ממחרוזותיו באות המלים "נר חנוכה". לצערנו חסר סופה של הקרובה, היינו ה"קדושה", והמשך הפיוט האלפביתי לשאר ברכות העמידה (האותיות ג—ח). מי יתן ויתגלו גם חלקים אלה, החסרים בכתב היד הנ"ל.

קרובה זו לחנוכה (סדר פיוטים לתפילת שמונה עשרה) היא אחת מקרובותיו של ר' שלמה בר יהודה, ראש ישיבת "גאון יעקב" בירושלים. הוא נולד כנראה בירושלים בראשית המאה האחת־עשרה, היה חזן ופייטן ועלה מדרגה לדרגה עד שנתמנה ראש ישיבת "גאון יעקב". שנות פעולתו היו השנים 1025—1051, שנות מחלוקות קשות מבפנים ומאורעות רעים מבחוץ. בני דורו, וכעיקר אנשי מצרים וסוריה, החשיבוהו מאד, והיה מבקר אצלם לשם סידור עניינים שונים. במכתבים למצרים התאונן על המצב הקשה בירושלים: "מכאב לב ומשבר רוח מן הצרות אשר אנו בהם טבועים, והרעות אשר אנו בהם שקועים, לילה ויומם פחדים רועדים, מן המחנות הנוע־דים". ועל מצבו הוא, הקשור במצבם של אנשי ירושלים, כתב: "הייתי מעביר עתותי, פעם במלא פעם בחסר, עד הימים האלה. היום שתי שנים לא נתנו לי הירושלמיים שוה פרוטה כי לא נמצא בידם דבר".

על ר' שלמה וענייניו ידענו רק מעט מאד, ורק בזכותו של החוקר יעקב מאן ז"ל, שדלה

יח לחנוכה

נר/אֶהְיֶה תָאִיר לְנוֹשְׁעִיךָ
אֲדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל בְּהַכְנִיעֶיךָ
בְּחֻנְקָה/אֶמֶץ אֶמְנִיךָ אֲזִי בְּהוֹשִׁיעֶיךָ
וְתִתֶּן־לִי מִנְּךָ יִשְׁעֶיךָ בְּ[רוך] מִנְּךָ.
נר/בִּירְתֶּךָ תִּבְהִיק לְנֵר
בְּצִאתְךָ עַל צֵר כְּגִבּוֹר
בְּחֻנְקָה/בְּהִרְאוֹתֶךָ עַל יָדֶיךָ לְשִׁבּוֹר
חֵייתִנִּי מִיָּרְדֵי בּוֹר בְּ[רוך] מִחֵיהָ.

5

- נר/שֶׁלֶם תְּשַׁלֵּהב בְּאוֹר
 10 לְהָאִיר אֲדִיר וְנָאוֹר
 מִרְאָה מְנוֹרַת הַמָּאוֹר
 הָעֵצ יִתְנֶלֶה עוֹטָה כְּשֶׁלֶמָה אוֹר
 ככ[תוב] ויאמר אלי מחר; ונאמר[עוטה אוֹר
 כשלמה וג'; ובכן אל נא לעולם [תוערץ] וג'.
 15 נֶר חֲנֻלָּכָה[אֲמִיתוּתִיו אֲמֹרִים בְּהִלָּכָה
 בְּכֵן נֶר אִישׁ וּבֵיתוֹ לְעֶרְכָה
 נֶר חֲנֻלָּכָה[גם הַמְהַדְרִין לְהֵכֵן יַחַד
 דָּתָם לַעֲשׂוֹת נֶר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד
 נֶר חֲנֻלָּכָה[הַמְהַדְרִין מִן הַמְהַדְרִין אֶחָד בְּרֹאשׁוֹ
 בְּהִלָּךְ
 20 וּמִכֵּן וְאֵילֶךְ מוֹסִיף וְהוֹלִיךְ
 נֶר חֲנֻלָּכָה[זִיהוּרֵי יְהִי רֹאשׁוֹן לְמַדְלִיק וְלִרְאוּתָהּ
 חוֹק שְׁלוֹשׁ לְמַדְלִיק וּשְׁתֵּים לְרֹאֶתָהּ
 נֶר חֲנֻלָּכָה[טַעֲמוֹ מִיכֵן וְאֵילֶךְ לְרֹאֶתָהּ וְלַמְדְּלִיק
 יְהִי לְרֹאֶתָהּ אַחַת וּשְׁתֵּים לְמַדְלִיק
 25 נֶר חֲנֻלָּכָה[כְּבוֹדוֹ הַעֲמִיקוּ בְּמַצָּבִים
 לְהַנִּיחוֹ בַּחֲלוֹן הַסְמוּךְ לְרִשּׁוֹת הָרַבִּים
 נֶר הֲנֻלָּכָה[מִמְּקוֹמוֹ לֹא יִימַשׁ לְחֲשׂוֹק
 נְהוּרוֹ מִשְׁתַּשְׁקַע הַחֲמָה וְעַד שֶׁתִּדְלָה רִגְלָהּ מִן הַשּׁוֹק
 נֶר חֲנֻלָּכָה[שִׁמְתוֹ עַד עֲשָׂרִים אֲמָה מֵאֲשֶׁר
 30 עוֹד לְמַעַלָּה מֵעֲשָׂרִים אֲמָה לֹא יִכָּשֶׁר
 נֶר חֲנֻלָּכָה[פְּתִילָתוֹ וְשִׁמְנוֹ כְּשֶׁל שִׁבְתָּ
 צִיּוּי הַדְּלִיקוֹ קוֹדֵם נֶר שִׁבְתָּ
 נֶר חֲנֻלָּכָה[קִבְּעָתוֹ בְּנֶר חֲדָשׁ יְהִי
 רָצוּי בְּצַד שְׂמָאל לְהַנִּיחוֹ
 35 נֶר חֲנֻלָּכָה[שְׂכָכָה אֵין נִזְקָקִין לוֹ
 שׁוֹטָה וְקָטָן לֹא יִדְלִיקוּהָ לְהַעֲלוֹ
 נֶר חֲנֻלָּכָה[תּוֹרָתוֹ, אֲסוּר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹרוֹ
 תְּמִימִים בְּהִלָּל שְׁמוֹנָה לְשִׁמְרוֹ.

1 אהליבה, כינוי לירושלים, ע"פ יחזקאל כג, ד. 4 ותתן לי, ש"ב כב, לו (תהלים יח, לו).
 2 לנושעין, לישראל, ע"פ ישעיה מז, יו. 5 בירתך, ירושלים. לגבור, את האור.
 3 אמוניך, ישראל, ע"פ ש"ב כ, יט. אז, כאז. 7 לשבור, את כוחה.

- 8 חייטני תהלים ל, ד.
9 שלם, ירושלים, ע"פ תהלים עו, ג. וכאן מתחיל האקרוסטיכון של השם שלמה.
10 אדיר (ע"פ תהלים עו, ה), הקב"ה.
13 ויאמר אלי מחר, אפשר שהכוונה לש"א כ, ה ("ויאמר דוד אל יהונתן הנה חודש מחר"); ואם כן נתחברה קרובה זו לערב ר"ח טבת. ואפשר גם כן שהכוונה היא לשופטים כ, כח ("ויאמר ה' עלו כי מחר אתננו בידך"). עוטה אור, תהלים קד, ב. וג' וגומר.
15 אמיתותיו, דיניו.
16—20 איש וביתו, ע"פ שבת כא, ב: מצות חנוכה איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך.
21—24 זיהורו יהי, ע"פ שבת כג, א: אמר רב חייא בר אשי אמר רב, המדליק נר של חנוכה צריך לברך ורב ירמיה אמר, הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה, יום ראשון הרואה מברך שנים ומדליק מברך שלוש, מכאן ואילך
- 25 מדליק מברך שנים ורואה מברך אחת.
26 במצבים, בפרהסיה.
26 להניחו בחלון, ע"פ שבת שם: אם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים.
28 נהורו, ע"פ שבת שם: מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. בכתב היד: משתכלה רגל מן השוק, ואפשר שנוסח זה הוא עיקר: שתכלה, שתתמעט, ולא תכלה לגמרי.
29—30 שימתו, ע"פ שבת שם: נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה... נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה.
31 נר חנוכה, ע"פ שבת כא, א: אמר רב הונא, פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה.
32 ציווי הדליקו, כדי שלא יחלל את השבת.
34 רצוי, ע"פ שבת כב, א: והיכא מנח ליה... רב שמואל מדפתי אמר, משמאל, והלכתא משמאל. להגיהו, להאיר.
35—37 נר חנוכה שכבה ע"פ שבת כא, ב: כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה.
38 בהלל שמונה, ע"פ שבת שם: קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והדאה.

טחנות ירושלים בע"מ

רח' יהושע פרבשטין 9, קרית משה

ת. ד. 844 — טלפון 56718

מייצר כל סוגי קמחים וסולת

ומפעיל טחנה לקילוף ועיבוד אורז

בימים ההם ובזמן הזה - הרהורים לחנוכה

הרב ברוך ישר (שליכטר)

"בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול,
חשמונאי ובניו"
(מתוך ההדויה שבשמ"ע)

(מקבים א פרק ב א—ד בתרגומו של א. כהנא)
משום שלו חמשה בנים והוא רואה שבירוש-
לים במקום שהימסד (בזמנו—הכהן הגדול
שעליו להקנות דעת את העם: "כי שפתי כהן
ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו". ואף גם בתקו-
פה מאוחרת, בשעה שהקניית החינוך הדתי-
לאומי היה אחד מיסודותיה קם יהושע בן גמלא,
הכהן הגדול וסדר את עניני החינוך) מקום
גימנסיונים להתעמלות. וייתכן שכדי לאחד שתי
המסורות, ביטול מילה וחילול שבת—קבעו את
ימי הפעילות בשבתות, כשהמתגוששים ערומים
ומשוכי ערלה... במקום שהכהן הגדול בעצמו
אינו רוצה לשאת עליו את השם "אליקים"
שפירושו: אל יקים תקומת עמ, ארצו ותורתו...
ומחליפו בשם אלקימוס. או אל-קימום....
מירושלים זו ברח למקום שעוד יוכל לחנך את
בניו להיות יהודים שלמים.

יתר על כך: ככה, ודאי שהיה רוצה לקבוע
דירתו לפנים מן החומה, קרוב למקום המקדש.
אבל הועדה שהתארגנה לשקם את חרבות העיר
שהחריבוה היוונים, הושיבה בתוכה מרשיעי ברית
מתיוונים וגם יוונים ו"חברא" סגורה ומסוגרת
לישראל טהור... אשר מתוך חינוכם שנתנו
לילדיהם הופיעו בני אמוץ—(לא ישע"הים)
קיני... שי"חים וצב"רים אשר במחטיהם דקרו
ופעלו נגד האינטרסים של העם.

מתוך שהוא חניך את הבנים לתורה, עבודה,
גמילת חסדים ואהבה לקדשי עמו—יכול היה
לענות לאותו היהודי המנוון, הפועל למען ימיר
ישראל את א־להיו במלים אלו:

"אם כל העמים בבית מלכות המלך שומ-
עים לו, יסורו כל איש מעבדת אבותיו

הדגש הוא על הבנים. אילולי היה האב הזקן
בטוח שאינו בודד, שאינו שייך לדור
הקודם, לדור שאין לו עתיד מתוך שהבנים יבחרו
אלהים אחרים, אידיאלים ושאיופות שהן בניגוד
גמור לשאיופותיו הוא—ספק אם היה האב הזקן
הזה מתחיל במרד...

ודאי, שלא היה משלים עם גזירות הכפיה-
האנטי-דתית הכופים עליו ועל שארית עמו, אלא
היה עושה כשאר החסידים ומוסר את חייו על
קידוש השם. גותן עצמו; עם יתר הנידונים
להישרף על שמירת השבת והתורה. אבל לשרוף
אחרים, להרוג את הכופים, לעורר מרד שיש בו
משום תקוה להחזיר עטרת התורה ליושנה—
אין ספק שלא היה עולה אפילו על דעתו...

כבר אמרו: בקבלת התורה נאמר (שמות כד,
ג—ח): "ויבא משה ויספר לעם את כל דברי
ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד
ויאמרו: כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. — — —
וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות — — —
ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר: הנה
דם הברית אשר כרת ה' עמכם".

עד שלא ראה משה את נערי בני ישראל מק-
ריבים עולות ומוכנים גם לקיים "אדם כי יקריב
מכם". — כל זמן שלא היה בטוח שהנוער, לא
רק ההורים שיש בידם עוד מסורות קדומים;
"מגילות שהיו משתעשעים בהן"—מקבל עליו
עול תורה ומצוות—לא היה יכול לכרות ברית
את השם...

מתתיהו הכהן עזב את ירושלים בלב כבד
כשעבר לעירה הקטנה מודיעין:

"בימים ההם קם מתתיהו בן יוחנן, בן שמעון
כהן מבית יהוירים—מירושלים וישב במו-
דיעין, ולו חמשה בנים: יוחנן... שמעון...
יהודה... אלעזר... יונתן".

(המשך בעמ' 12)

נעימות ופזמוני חנוכה בפי יהודי שאלוניקי

מאיר שמעון גשורי

... אבל היתה כלילת נוף לרחוקים ולשכנים,
ולא ראו כיפיה כל בני צפון ותימנים, בני
מזרח ומערב ועליונים ותחתונים...
(יצחק שלום אשכנזי על שאלוניקי)

בין הגויים? הרי תופעה זו לא הופיעה בשאלו-
ניקי. היהודים לא חיו מעולם ברובעים מיוחדים
בעיר. הם שכנו מאז ומעולם בין הגויים, ואולי
יותר נכון לומר שהגויים שכנו בתוכם, באשר בני
ישראל היו הרוב, ולכן לא ניכרה מצדם כל
רתיעה מלקיים בריש גלי את כל מנהגיהם. בשעת
הצורך התפללו היהודים ברכת הלבנה באמצע
הרחוב באין מפריע והתחונות הוחגו בתהלכות
מפוארות. השבת היתה שלטת בכל והעניקה לעיר
צביון מיוחד אשר עשה רושם כביר על כל מבק-
ריה ועורר בהם רגש של כבוד. חיים יהודיים
עשירי יופי פיתו בעיר אף בימי ירידת המתח
הדתי. ואין ספק שלא חל כל עיכוב ב"פרסומי
ניסא" באמצעות הדלקת נרות חנוכה בתחומי
העיר.

אכן לא הרי חנוכה כהרי חגים אחרים. חג
החנוכה חל בימי חורף קרים וסגריריים, ולעתים
גם מושלגים, ובשעות הערב היו בני המשפחה
מצטופפים מסביב האח (בלאדינו "פוגארינו")
העשוי נחושת-קלל ומתחממים מן החום המופק
מהגחלים הלוחשות, ועין אמא או סבתא היתה
פקוחה על הגחלים והאש לבל יחסר המזוג. ועל
המחצלות והספות הרכות רכונים אבות המשפחה
מכורבלים בשמיכות ובסדורים בחפשמ מפלט מן
הקור. ואילו בלילות חנוכה שרויה בבתים אוריה
משפחתית מלבבת, כאילו מצוה היה לספר סיפור-
רים ואגדות מתוך הספר המונומנטלי בלאדינו
"מעם לועז", ששימש וולגריזציה של התורה
וההלכה בצירוף מעשיות שהיה מעתה חומר-
קריאה החביב ביותר על המוני העם, או מתוך

חג עתיק וצנוע היה חג החנוכה גם אצל יהודי
שאלוניקי, בירת מקדוניה, שהיתה עיר ואם
בקהילות יהודי ספרד וכולן התברכו בה עקב
היותה כ"מדינה יהודית" בזעיר אנפין. חג זה
היה מלא רוממות רוח ועליצות-עם מזה, ושקט
עם קול דממה דקה כלפי חוץ מזה, משום "עינא
בישא". הוד הקדומים האופף את כל חגי ישראל
ומועדיו האחרים אינו חופף את חג החנוכה שעל
גבוריו-מייסדיו נאמר "ופינו את היכלך וטיהרו
את מקדשך", ולכל הדעות מחייבים הנסים והנפ-
לאות שבעבר הרחוק לחנים וצלילים הטיפוסיים
לחג זה גם בריתמוס וגם בהרכב המילודי. ואין
לשכוח שבשאלוניקי התקיים "בית מדרש השיר"
לשירה ולזמרה שנוסד בידי דון גדליה בן משה ך
יחיא שהיה יחידי במינו ותמך בחכמים ובמוש-
כים בעט סופר, וביניהם ר' ישראל נג'ארה הארי
שבחבורה בין משוררי העיר.

שאלוניקי היהודית נחשבה כמקור ראשון ועיקרי
לתרבות יהודי ספרד דוברי לאדינו בעולם ולסג-
נון לאדינו מיוחד שמבחינים בו בניבו המיוחד
והיה לשפת האם והעם, הלימוד והספרות, שבה
חוברו הרומנצות לסוגיהן השונים, ומקום חשוב
תפסו בהן הרומנצות לחגים ומועדים, לתנ"ך
ולאגדה, ואף במסורת ובנוסח חנוכה שבחיי העם
ניכרו השפעות הרומנצה והלאדינו. מה טעם
שימי חנוכה היו גם בשאלוניקי ימי אופל ועלטה,
ללא למנצח מזמור בלחן ובשיר וללא אימוץ
צלילים טריאומפליים כלווי למזמורי נצחון החש-
מונאים?

ואם משום היות היהודים בשאלוניקי כמיעוט

"מעוז צור ישועתי" המקובל זה כשמונה מאות שנה אצל עדות אשכנז וגם אצל יהודי גוריצה ופירארה-ונציה אשר באיטליה שמרוב פופולריות זכה למנגינות מקוריות ומרשאלות.

כמו כן תמוה, על שהרומנצה "שבעה המה בני חנה" (סייסה היום סיינה חנה) נקבעה בין "קינות לתשעה באב". רומנצה זו היא דו-שיח בין המלך אנטיוכוס אפיפנס לבין כל אחד משב-עת בני חנה. סיפור זה נזכר בכמה מקורות בנוסחאות שונות ויש לו תקבולות בספרות האגדה והפיוט. הסיפור – יסודו בקדושת-השם בימי גזירות אנטיוכוס אפיפנס תוך ביטויי התפעלות מאומץ לבם של האם והבנים ונמנה בין הסיפורים שקדמו להופעת בית החשמונאים בישראל. רומנצה זו נמנית איפוא לפי תקופתה לסידרת חנוכה, ולא לתשעה-באב, ואף היא בודדה במינה ביחס לחנוכה.

כללו של דבר: על אף נצחון הגבורה של המכבים על היוונים עדיין לא יצרו היהודים לעדותיהם את ההימנון הלאומי שממנו יבקעו ויעלו קולות איתנים של אומץ-רוח וגאון-עולמים של החשמונאים הקדומים. הנעימה של ברכת הנרות בחנוכה "שעשה נסים לאבותינו" יש בה אמנם משום הדיה ענוגה וסנטימנטלית לגבורי העבר בימים ההם, אבל בעיקר אין היא אלא מכריזה על העניות המוסיקלית של יורשיהם בזמן הזה.

לעומת זאת רבתה שמחת החג אצל הנוער במרכזי הספרדים בכלל ובשאלוניקי בפרט. ימי חנוכה היו ימי אוסף של צרכי אוכל לתלמידי ה"חדרים" והישיבות, שהמשיכו בלימודיהם גם בימי חנוכה, שבגלל החג לבשו צורה יותר חגיגית, אולי בגלל המאכלים המיוחדים ומיני מאפה טעימים כמו לביבות וסופגניות שחיכו להם בחור-רם לבתיהם. והמאספים היו בני סוגים שונים. נשים צדקניות היו חוזרות על הפתחים ואוספות קמח ושמן על מנת לחלקם בין משפחות עניות שלא השיגה ידיהן לאפות דברי מאפה כדי שה-שמחה תהיה שורה בבתיהן. לנשים הצדקניות הללו מייחסים שירים שהיו מושרים בפיהן בבקר-רן בבתיים. והנה שיר לדוגמה:

טרה טרה לא גאינה
קורסו ב'יאה קטילינה

הספר "תקפו של יוסף" שבו מתוארות כל הקורות את יוסף הצדיק (מחברו הרב יוסף שבתי פרחי ס"ט ונדפס בליבורנו בשנת "לישרים נאוה"), והקריאה בנעימה רציטטיבית פשוטה ללא נועם וסלסול.

אכן גדולה ההנאה בחימום הידים ברשפי האת. ברם המצוה של הדלקת נרות חנוכה קודמת. על אף הפיתוח במלאכת מנורת חג החנוכה בידי אמנים נודעים עם פיתוחי ציורים לא נשתנתה החנוכה המסורתית אצל יהודי ספרד בצורתה ונשארה כמתכונתה ובפשטותה. לפי דברי סופר אחד מיוצאי שאלוניקי היתה החנוכה עשויה פח לבן בצורת משולש שבקדקדו החד בית-קיבול לפתילה הטבולה בתוך שמן זך. אבי המשפחה היה מברך על הנרות את הברכות המסורתיות בחגיגות ובנעימה שהיא ספק שירה ספק דקלום, ואחר זה היה מנעים בשיר את "הנרות הללו", ועם סיומו היו שרים בטון חגיגי את מזמור ל' של התהילים "מזמור שיר חנוכה הבית לדוד".

ואילו בבתי-הכנסיות שבעיר שמספרם עלה לעשרות לפי מוצא הארצות, המחוזות או הערים שמהם באו, היו הרבנים מדליקים את החנוכיות הגדולות תוך חגיגות מלאה חוד והדר כשקהל הנאספים עוקב אחריהם ומלווה את תנועותיהם וקריאותיהם בנעימות לווי. בשאלוניקי היה כל יהודי שייך לבית-כנסת מיוחד, שריד מאותם הימים שיהודי העיר הזאת היו מחולקים לקהילות רבות לפי ערי ספרד שמהם יצאו, ורוב בתי הכנסת היו נושאים שמות מקומות המוצא, כגון: פוליה, אראגון, קאטאלון, מדריד וכיוצא בזה. ולכל בית-כנסת נוסח תפילה ומנהגים משלו, וגם החזנים היו שרים את התפילות והפזמונים כמקובל.

היו ששאלו: מדוע לא זכו גבורי חנוכה למגילה בכתבי הקודש, בעוד שפורים וגבוריו זכו גם למגילה בתנ"ך וגם למסכת שלימה בתלמוד? ואילו יהודי שאלוניקי שהצטיינו במתן פאר וכבוד לכל החגים בהוסיפם עליהם גם רומנצות וקומ-פלאס למכביר בצורת פזמונים ומנגינות – כאילו עברו בשתיקה על חג החנוכה, ובספרי הרומנצות עשירי התוכן נעדר מקום חג החנוכה במלל ושיר. ולא עוד אלא אין שרים אצלם את הפזמון

מִזְּ-מֹר שִׁיר הָאֲ-חֻ-קָּט יֵת־בָּ - הָ - לֵ - דָ - לֵ - וִיד מִן - רוֹ - אִים
 MUZ - MOR SHIR HA - HU - KAT HA - BA - YIT LE - DA - WID A - RO - AUM -

הָאֲ - דָ - לֵ - נִי כִי - דִּי - לִי - תִּי - נִי
 -HHA A - DO - NAY KI DI - LI TA - NI WE -

לֹא - מִן - שִׁי - תִּי - אֲ - בִי - לִי
 - LO SI - MAM TA O - YE VAY LI A - DO -

נִי - לֵ - נִי - וַיִּשֶׁ - וַיִּשֶׁ - תִּי - אֲ - בִי - לִי
 - NAY E - LO HAY SHI - WA TI E - LE - HHA WA - TIR - PA - NI A - DO -

נִי - הָ - לֵ - לִי - תִּי - מִן - אֵל - שִׁי - נִי
 - NAY HE - E LI TA MIN SHE OL NAF - SHI NI YI -

תִּי - נִי - מִן - יֵ - דִי - בֹר - רֵ - קִי - לֹא
 - TA NI MI - YA - RE DI VOR ZA - ME - RU LA - DO -

נִי - הָ - שִׁי - דִּי - הָ
 - NAY HA - SI DAW ME - HO -

דופי דופי למוג לב
פנו דרך לקטילינה
הבו שמן
אלוהים יחנכם
הבו קמח אלוהים יחנכם
אם תתנו ואם אין

11

(בכל זאת) הבן ל"חברה" ("החדר")
הבת לחופה.

וכך היו נוהגים איגודי בעלי-המלאכה לערוך
סעודות-מצוה לחבריהם.
ימי חנוכה הם ימי אוסף צרכי אוכל לילדי
החדרים והשיבות המתחלקים לפי גיליהם המצ-
טיידים בשקים, פחים וכדים ומשוטטים בחצרות
העיר ובפיהם פזמון ארוך "אקי מוס בינימוס"
בשפת לאדינו ובחרוזים הרוויים בקשות, תחנונים
וברכות. השיר התמים נגע ללבותיהן של כל
עקרות הבתים. בגלל אורך השיר ניתן בזה רק
שתי מחרוזות:

אקי מוס בינימוס
און אידיקו מוס טרושימוס
חכם איסקריבאנו
אי פינדולה אין לה מאנו
דאמוס קי — קרימוס ייר
איל חכם אי איל תלמיד
דאמוס קון ברכה
בי'וס די סיימפרי ברכה

בעברית:

אליכם פה באנו
ילד חמד אתנו
חכם ולבלר
ועט ביד כל בר.
תנו וגלכה
החכם והתלמיד
הבו נא ברכה
יברככם אל תמיד.

ילדים אחרים משגנים אחריהם מתוך החומש
פסוקים שיש להם קשר עם צרכי אוכל, כגון:

(המשך מעמ' 8)

ויבחרו במצוותי. ואני ובני ואחי גלך
בברית אבותינו

(שם כ כא)

זקנה ובחרות, ביום דין וביום קרב, וגם לימדי

דברי בני יעקב בדתם מצרימה לשבור אוכל:
"ויאמר אבינו, שובו שברו לנו מעט אכל" המוש-
רים לפי כל טעמיהם וניגוניהם בקול ובציבור.

ביום השביעי, הוא ערב חנוכה המזבח, פוס-
קות החגיגות החלקיות, ומתחילות ההכנות לסעו-
דה הגדולה, ה"מרינדה", שנערכה בבית-הכנסת
או בתלמוד-תורה. למרינדה היו באים מלבד ה-
תלמידים גם רבנים, תלמידי-חכמים וראשי הישי-
בות וחלקם שפר עליהם במאכל ובמשתה, תו-
פינים ופירות, בומר ובריקוד. על ה"מרינדה"
כדאי להקדיש פרק מיוחד.

מנהג עתיק היה בשאלוניקי ובערי יוון אחרות
לכנס את הבנות באור ליום ו' של חנוכה, בליל
ראש חודש טבת, ולערוך להן חג מיוחד, חג
הבנות. לחג זה באות רק נשים צעירות וזקנות,
אוכלות מאכלי חלב, שותות יין ויוצאות לרקוד.
ונשתמר עדיין בפי העם מתוך שירי הבנות של
אותו ערב:

חנוכה באילה טו טיאה (חנוכה, רוקדת דודתך)
חנוכה באילה טו באבה (חנוכה, רוקדת סבתך).
בערב זה נהגו הבנות להשלים ביניהן, כמו
שנהגו בערב יום הכיפורים, וגם על זה יעידו
קטעי השיר העממי שם:

"לאס מוג'אגאס אין פאס, אין איל מיו די
חנוכה" — הבחורות בשלום בראש-חודש של
חנוכה. או שיר התפייסות בין שתי ילדות יריבות:
פאס, פאס, פור לא קדא דיל פאפאס קי נון
פוליאמוס מאס, אסטא נוג'י די חנוכה" — שלום,
שלום, בחיי מחלפות ראש האב (הכוהן האורטו-
דוכסי המגדל שער) שלא גריבה יותר עדי ליל
החנוכה.

ויש שמייחסים את חג הבנות בראש-חודש
טבת כהד ממסורת קדומים, מזמנם של החשמו-
נאים, שאז אירע לדעת חז"ל גם מעשה יהודית.

תורה בקדושה ולימודי חול בתיכונים המאחדים
שניהם יחדיו — למען יוכלו עמך גם ביום שידו-
בר בה... "ודע מה שתשיב" — הם עמדו לעם
בימים ההם, וגם — בזמן הזה.
ומהם יאירו נרות העם ויוסיפו וילכו.

ואתה ה' מגן בעדי

חיים חמיאל

כתרוני, "פצו עלי פיהם אריה טורף ושואג".
"כי סבבוני כלבים עדת מרעים" (פרק כב).

אך נוסף על הסכנות הפיסיות סובל היחיד הנרדף גם השפלות נפשיות, נידוי חברתי, אורה עוינת סביבו, שקרים, לעג ובוז: "ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובוזי עם"; "מכל צוררי הייתי חרפה ופחד למידעי רואי בחוץ נדדו ממני נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו". "תיאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאווה ובוז" (פרק לא); "דברו הוות ומרמות כל היום יהגו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו" (פרק לח).

ופה יש לשים לב כי בפחד מפני הסכנות וההשפלות אין המשורר רואה סכנה אישית בלבד, כשם שהוא אינו רואה בשמחת ההגנה והישועה הישג אישי — בפחדו הוא חושש שעם נפילתו עלולה להתמוטט כל השקפת עולמו, הנוסכת בו בטחון להחזיק מעמד גם בבדידותו: "כי אתה ה' לבדד לבטח תושביני" (ד, ט); לפי השקפת עולמו של המשורר לא ייתכן שאויביו יצליחו והוא יפול: "כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פועלי און תאבד דוברי כזב, איש דמים ומרמה יתעב ה' ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך" (ה, ה-ח). אויביו ומשנאי הם סמל הרשע, הכזב ועיוות הצדק. שליטי החמס עדת מרעים. ואילו המשורר הנרדף הוא הצדיק והחסיד. כלום ייתכן שהם יגברו עליו: "ודעו כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו" (ד, ד); "ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך. כי אין בפיהו נכונה וכו' האשימם אלהים... הדיחמו כי מרו בך — ויש מחו כל חוסי בך לעולם ירגנו ותסך עלימו ויעלצו

אימוץ בטחוננו של היחיד, המצוי בסביבה עוינת לו, הוא נושא חזון בספר תהלים. היחיד מתואר כצפוי לפגיעות פיסיות מאויביו הרבים, אך גם מצבו הנפשי מאבד מציבותו ועלול להתערער בשוויו לנגד עיניו את הסכנות המקיפות אותו וכן את לעג החברה, שהיא בזה לו.

אימוץ בטחוננו של היחיד בא לידי ביטוי בעי-קר במרבית המזמורים הראשונים של ספר תהלים על גורלו של היחיד, המצויינים בפתיחה האישית; "לדוד מזמור"; "מזמור לדוד"; "תפלה לדוד"; "מכתם לדוד" או "למנצח לדוד". במזמורים אלה, בהם שר דוד על חיותיו האי-שיות — ניתן מקום רב לתפילות ולשירות, המבטאות תחינה, ישועה, הצלחה, הגנה, שמחה, כמיהה לקרבת ה' ולבטחון, וכן חיות אמונה עמוקות שהן תוצאה מהתבוננות בפלאי היקום.

מקור האמונה, הישועה והבטחון הוא ה': "ה' רעי לא אחסר" (כג, א); "ה' מעוז חיי ממי אפחד" (כו, א); "ה' חזקי, ה' סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי" (יח, ג) ובפרק ג': "ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי" (פסוק ד).

הסכנות הפיסיות מרובות והן אורבות לו ליחיד על כל צעד ושעל — "ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי" (ג, ב), רבבות עם סביב שתו עליו. הוא פונה אל ה': "הושיעני מכל רודפי" (ז, ב); "ראה עניי משנאי" (ט, יד); "כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות כמו אפל לישרי לב" (יא, ב). את אויביו הוא מכנה בשמות חיות ובהמות. אין הם משוים לנגד עיניהם את ה' ואינם מבחינים בחסות שהוא נותן לצדיק. "דמיונו כאריה יכסף לטרף וככפיר יושב במסותריים" (יז); "סבבוני פרים רבים אבירי בשן

"ה' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בכפי, אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם. ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישכן סלה" (ז, ד—ו) אך הוא בטוח בתמימותו ובצדקו ולכן הוא יודע שתפילתו הזכה והטהורה תתקבל: "שפטני ה' כצדקי וכתומי עלי" (ז, ט). ולכן גם הפחד והיאוש אינם אלא הרהורים חול-פים פרי חולשת הרגע המתפזרים בזוהר התפילה והאמונה "ואני אמרתי בחפזי גזזתי מגד עיניך. אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך" (לא, כג). המשורר המאמין יודע כי ה' לא יתן לו ליפול. נפילתו היתה מערערת יסודות עולם "פן יאמר אויבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט" (יג, ה) ואילו עמידתו של הצדיק וההתגברות על אויביו הם המוכיחים שלטון ה' בעולם, שלטון הצדק המשפט ותקוות כל הבוטחים בו: "נודע ה' משפט עשה וכי ידעו גויים אנוש המה סלה" "ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'" (פרק ט). "מגני על אלהים מושיע ישרי לב" (ז, יא).

בך אוהבי שמך. כי אתה תברך צדיק ה' כצנה רצון תעטרנו" (פרק ה').
רגעי חולשה הם אלה, בהם חושש המשורר שמא יגרום החטא "ונפשי נבהלה מאד" (ו, ד). ואז הוא מוצא מפלט בתפילה: "בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפילתי" (ד, ב); "האזינה ה' בינה הגיגי, הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל. ה' בקר תשמע קולי בוקר אערוך לך ואצפה" (פרק ה'). המשורר מאמין שהתפילה תעמוד לו לסלק כל הפגעים מעליו: "סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי שמע ה' תחנתי ה' תפילתי יקח".

ואכן המאמין בישועת ה', והשואב מאמונה זו בטחון ועידוד בחייו הוא גם יודע שהיסורים והפגעים אף הם באים מה' ו"אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו" (ברכות ה ע"א). המשורר אינו בורח מפני הדין אדרבא הוא דורש דין והוא חוסה בצל הדין והצדק:

"משהב" חברה לשיכון בנין ופיתוח בע"מ

אנו בונים

שכונה דתית ברמת אשכול (ע"י סנהדריה)

דירות ברמה גבוהה

בנות 3—4—4 חדרים בגודל של 87 מ"ר, 99 מ"ר, 116 מ"ר

הרשמה ופרטים במשרדנו ברח' הגדם 1 — טלפון 22008, 24015

בכל יום בין השעות 8.00—15.00

ובימי א' רד' עד שעה 18.00

על תפלות הכהנים בנשיאת כפיים

שרגא אברמסון

שנינו בסוטה לט א:

מאי מברך א"ר זירא אמר רב חסדא¹ אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה.

כי עקר כרעיה מאי אמר? — יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתתא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך² ישראל לא יהא בה מכשול ועון (כ"מ עון).

וכי מהדר אפיה מציבורא מאי אמר³ אדבריה רב חסדא לרב (כ"מ לרבנא) עוקבא ודרש רבש"ע עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו (השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגומר. המוס"גר ליתא כ"מ).

מה פירוש "כי עקר כרעיה"?

רב סעדיה בסידור עמ' צד, הרי"ף מגילה פ"ה סימן אלף קמז⁴ (וממנו בהאשכול אלבק ח"א עמ' 47 והרא"ש בפסקיו למגילה פ"ד ס' כ) ורש"י לסוטה שם ד"ה וכי עקר⁵, ובעמוד ב ד"ה לעקור רגליהם. ורמב"ם הלכות נשיאת כפיים פ"ד ה"ב⁶ (וממנו בסמ"ג עשין כ), המאירי למגילה כח א ובטור וש"ע או"ח סי' קכח — כולם פסקו שסדר הדברים הוא כך:

תחילה אומר: יהי רצון מלפניך ואחר כך מברך אשר קדשנו, ולאחר נשיאת כפיו: רבש"ע. ומה שאמרו בתלמוד כי עקר כרעיה לאחר מאי מברך — הוא משום שתחילה פרו עיקר הברכה ואח"כ סדר אמירות שלא בברכה.

ואולם בהלכות גדולות הלכות כהנים מהדורת רא"ש טרויב דף מה ע"ג: ומנסח ומפרש בגמרא: כי עקר רגליה למיחת מאי אמר.

וכן בסידור רב עמרם דף יא א (השלם דף קמג א).

מכאן משמע שפירשו את דברי התלמוד שאמרו רים הם על הסדר: תחילה מברך אשר קדשנו

וכו'. ואח"כ לאחר נשיאת כפיים כשהוא עוקר רגליו כדי לרדת מהדוכן אומר יהי רצון, ומתפלל על הברכה שלא יהא בה מכשול. ולאחר שהחזיר פניו מן הצבור אומר רבוננו של עולם. ועל פי זה גבין את לשונו של השאלותות סימן קכה: ובשעה שהכהנים פורשין כפיהם צריכין לברך קודם שיברכו וכיצד מברכין, במו"דים בא"י אמ"ה אקב"ו לברך את עמו ישראל באהבה, ובהודאה יהי רצון מלפניך וכו' ש צויתנו לברך את עמך ישראל באהבה רצויה ואל יכשל בה כושל (ואל ימצאו מכשול) ועון מעתה ועד עולם. וכי מהדרי אפיהו מציבורא וכו'. הרי יש לנו סדר כמו בה"ג תחילה הברכה ולאחר נשיאת כפיים, בברכת ההודאה ולפני שים שלום יהי רצון ולאחר מיכן, רבוננו ש"ע.

הנציב בסוף אות יג תיקן במקום ובהודאה — ובעבודה (ופי' כי עקר כרעי' בעבודה) אבל כפי שראינו אין התיקון פשוט כ"כ שדעת בה"ג ור"ע אינה כך!

קצת קשה הוא מה שנמצא ב"הזהיר" פרשת נשא דף קמג א: וכהן המברך חייב לברך בעיקרת רגליו ובנשיאת כפיו ובהחזרת פניו. בעיקרות רגליו מן הצבור מהו אומר יהי רצון מלפניך — ישראל שלא יהא מכשול ועון. ובנשיאת כפיו מהו אומר ברוך וכו' במצותיו וצונו לברך וכו' ובהחזרת פניו מן הצבור מהו אומר רבוננו של עולם.

ברור מדבריו שפוסק כרס"ג ורי"ף ורמב"ם והרי דרכו היא ללכת אחרי הלכות גדולות ושאלות?!

ובסידור רש"י עמ' 253 ומחזור ויטרי סוף עמ' 100 נאמר:

מאי מברך אמר ר' זירא אמר רב חסדא בא"י

הולכין לדוכן ועומדים פניהם מול ההיכל ואחור-יהם כלפי הקהל וכו' וחזן הכנסת קורא כהנים כששליח צבור משלים ההודאה וקודם שמחזירין פניהם כלפי העם אומרים יהי רצון מלפניך וכו' ברוך אתה ה' אקב"ו וכו'. ואחר כך מחזירין פניהם כלפי העם וכו'.

ועיין עוד בספר אגודה לסוטה סו"ס כד: כי עקר כרעיה מאי אומר יהי רצון מלפניך וגו' כאן משמע לשון הקונטרס שאומר אותו אחר מודים. ולמגילה פרק הקורא את המגלה אומר סי' לד: ראיתי כהנים רב רבי דלא אמרי יהי רצון עד שסיים שליח ציבור ברכת מודים כי כן משמע לשון רש"י פרק ואלו נאמרים. אכן לי נראה דהתם קאי על דאמרינן עקר רגליה ולא מטא עד אחרי מודים, אבל מי שמגיע שם לפני מודים יאמר מיד. וכן משמע כי עקר כרעיה לימ'.

והנה בהגהות מיימוניות הלכות נשיאת כפים פי"ד אות ח (והגהה זאת איננה ברמב"ם דפוס קושטא רסט ונמצאת מדפוס שנת רפד ואילך) על דברי הרמב"ם: כשהוא עוקר רגליו לעלות כתב: וכן פירש בה"ג כי עקר כרעיה למיחת וכן רש"י וס"ה וספר המצות, הסמ"ג) וכן מורי רבינו (היינו מהר"ם מרוטנבורק).

ואשר לרש"י הסמ"ג ומהר"ם ראינו שאמנם פירשו כרמב"ם. אבל ה"ג כתב שלא כרמב"ם (הרמב"ם: לעלות, וה"ג למיחת, לרדת) ? כנראה שפירש בעל ההגהות למיחת, כמו "נחת" שמצוי אצל שליח ציבור (אף על פי ששם באמת "ירד") וסבור שהיינו עליה לדוכן היינו עובר לפני התיבה. ואפשר שאף מקום הדוכן בבית הכנסת בימיו גרם להשוות את נשיאת כפים לתפלה, שלא "עלר" הכהנים אלא עמדו לפני ארון הקודש.

1 כי"מ: א' רב חסד' א"ר זיר' (1).

2 ה"א, ו', עמך, אמר, ליתא כי"מ.

3 וכמא יזול אן יתקדם יקול ובתרגום: ובעמדו שם הוא אומר (1).

4 כד עקר כרעיה למיסק.

5 בעבודה למיסק.

6 כשהוא עוקר רגליו לעלות.

(המשך בעמ' 17)

אמ"ה אשר קדשנו בקדושתו של אהרן (במחזור ויטרי: אשר קב"ו בקדושתו של אהרן) לברך וכו'. וכשהוא עוקר את רגליו ומחזיר פניו כנגד (מח"ו מוסיף: לב[?]) הצבור לברך אותן מהו אומר יהי רצון וכו' את עמך ישראל באהבה כפרה וסליחה ולא יהא בה מכשול ועון וכו' וכד' מהדר אפיה מצבורא וכו'.

ומפשטות הלשון משמע שהוא מברך תחילה אשר קדשנו ואח"כ יהי רצון מלפניך ולפני נשיאת כפיו! וחשבו שאינו הפסק *.

וכיוצא בזה מפורש בראב"ן בסוף הספר בדיני נשיאת כפים: וקודם שישאו כפיהם כש' עולין לפני התיבה מברכין ברוך וכו' וכשמחזירין פניהם אל הצבור אומרים יהי ר"מ י"י אלקינו שתהא ברכה זו וכו'.

אף כאן מפורש שיהי רצון נאמר לפני נשיאת כפיהם ולאחר הברכה אשר קדשנו. ואולם דבר זה היה תמוה ועל כן תיקנו ושינו את הסדר בראב"ן במהדורת עהרענרייך ח"ב דף רפז ע"ד: תחילה יהי רצון ואח"כ אשר קדשנו *.

אלא שאם רוצים אנו לתקן אפשר לתקן תיקון קל וצריך לומר: מן הצבור במקום אל הצבור. ורצה לומר שאומר יהי רצון לאחר נשיאת כפים ולפני רבוננו ש"ע כנ"ל. כמו בה"ג ושאל-תות ור"ע.

על כל פנים יוצא מכאן שפירשו "כי עקר כרעיה" כשעוקרים את רגליהם לאחר נשיאת כפים. ויש להביא כאן דרך אגב מה שאמר מהר"ם מרוטנבורק בתשובתו (דפוס פראג-בודאפשט) סי' תרמח ובמרדכי מגילה סי' תתיב וחידושי אנשי שם שם אות ב (מהר"ם ב"ר ברוך מהדורת כהנא ח"א סי' לה) דכהנים כי עקרי כרעייה להדי צבורא לברך יהי רצון לפניך וכו' ה"ז במקום שש"צ אמר ברכינו בברכה וכו' וכי ליכא נשיאת כפים אמר ליה ש"ץ. ומיהו לא משמע לשנא כי אמר עקר כרעי להדי ציבורא לברך ברכת כהנים אלא שמשמע כי עקר לילך ממקומו בעבודה. וכן נ"ל לפרש כפשוטו.

אם כן תחילה סבור היה מהר"ם שיהי רצון אומר אחרי ברכת הודאה.

וכדעה ראשונה נמצא אף בצדה לדרך מאמר ראשון כלל חמישי פרק שמיני:

סדר התפילה בתענית

אלחנן סמואל

המשנה במסכת תענית¹ מפרטת את סדר התפילה בתעניות: מוציאים את התיבה — כלומר ארון הקודש עם ספרי התורה המונחים בו — לרחובה של עיר ונותנים אפר מקלה על התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית הדין, וכל אחד ואחד נותן אפר בראשו. הזקן שבחבורה אומר בפניהם דברי כבושין. כאשר עומדים להתפלל, מורידים לפני התיבה שליח ציבור הגון, זקן ורגיל בתפילה, אשר יש לו בנים וביתו ריקם — כדי שיהא לבו שלם בתפילה. שליח הציבור אומר לפניהם עשרים וארבע ברכות: י"ח שבכל יום², ומוסיף עליהן עוד שש, ואלו הם:

- א. זכרונות;
 - ב. שופרות;
 - ג. "שיר המעלות. אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני" (תהלים קכ);
 - ד. "שיר למעלות. אשא עיני אל ההרים" (תהלים קכא);
 - ה. "שיר המעלות. ממעמקים קראתיך ה'" (תהלים קל);
 - ו. "תפלה לעני כי יעטוף" (תהלים קב).
- המשנה מפרטת את חתימת הברכות:
- א. על הראשונה הוא אומר: "מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה.

- ב. על השניה הוא אומר: "מי שענה את אבותינו על ים סוף, הוא יענה אתכם וישמע... ברוך אתה ה', זוכר הנשכחות".
 - ג. על השלישית הוא אומר: "מי שענה את יהושע בגלגל, הוא יענה אתכם וישמע... ברוך אתה ה', שומע תרועה".
 - ד. על הרביעית הוא אומר: "מי שענה את שמואל במצפה, הוא יענה אתכם וישמע... ברוך אתה ה', שומע צעקה".
 - ה. על החמישית הוא אומר: "מי שענה את אליהו בהר הכרמל, הוא יענה אתכם וישמע... ברוך אתה ה', שומע תפילה".
 - ו. על הששית הוא אומר: "מי שענה את יונה במעי הדגה, הוא יענה אתכם וישמע... ברוך אתה ה', העונה בעת צרה".
 - ז. על השביעית הוא אומר: "מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים, הוא יענה אתכם וישמע... ברוך אתה ה', המרחם על הארץ"³.
- הקורא מגלה מיד את הסתירה שבין שתי המשניות: תחילה מדברת המשנה על הוספת שש ברכות, ואחר כך מונה המשנה שבע חתימות. הגמרא⁴ מיישבת סתירה זו ומבארת ששליח הציבור מתחיל להאריך בברכת "גואל ישראל",

מז' מ"ו שרשמי ואולי היה כן בפרש"י בסוטה שם וחסר לפנינו או היה ממהדורא אחרת מפרש"י לסוטה. ונעלם ממנו שהכל מפורש ברש"י סוטה לט ע"ב שהזכרתי תיבה בתיבה.

9 וברבינו ירוחם נתיב שלישי חלק שביעי דפוס ויניציאה דף נו ע"ג: כהן הנושא כפיו מברך וכי וכשעקר רגליו לעמוד לדוכן אומר יהי רצון וכי'.

(המשך מעמ' 16)

7 אשר קדשנו במצותיו וצונו בקדושתו של אהרן נמצא בכמה מקומות עיין למשל בהערה באוצר הגאונים לסוטה עמ' 260 הערה ו ורש"י במגילה כז ב ועוד.

8 בהערה בסידור רש"י הביא מתוס' סוטה לט א ד"ה כי, ומח"ו ואומר: ולקחו (התוס') את זה

אלו צביון יותר קבוע, ואף נתגבש נוסח קבוע לאותן שבע ברכות ששליח הציבור היה מאריך בהן. שני פוסקים ראשונים, הטור¹² ור' דוד אבודרהם¹³, מביאים באריכות את סדר ימי התענית על פי תיקון הגאונים¹⁴, וכך סדר התפילה לפי מנהגם¹⁵:

בפסוקי דזמרא מוסיפים זמירות של שבת, ועליהן מוסיפים 15 מזמורים אחרי מזמור "יושב בסתר עליון"¹⁶. ממשיכים כרגיל בתפילת חול, קריאת שמע וברכותיה, תפילת י"ח ומוסיפים "ענינו" ב"שומע תפילה"¹⁷. שליח הציבור חוזר על התפילה ומוסיף סליחות בברכת "סלח לנו"¹⁸. אחרי פיוטי הסליחות אומר וידויים ואף "ידוי הגדול"¹⁹, וגומר את הסליחות בקטעים "וכש-חטאו ישראל במדבר"²⁰, "משיח צדק", "מיכה עבדך", "דניאל איש חמודות", "עזרא הסופר", ומסיים:

ואל יעכב חטא ועוון את תפילתנו. מחל וסלח לכל חטאותינו, כי אל טוב וסלח אתה. ברוך אתה ה', חנון המרבה לסלות.

אחרי הסליחות באה ברכת "ראה בענינו" המוארכת ושש הברכות הנוספות. ברכת "ענינו", אשר בתעניות הרגילות מהווה ברכה בפני עצמה הנאמרת על ידי שליח הציבור בין "גואל ישראל" ל"רפאנו", משולבת בתעניות אלו בברכת "גואל ישראל". שליח הציבור פותח בברכת "ראה בענינו" עד "כי גואל חזק אתה", ואומר "ענינו" עד "פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה". אחר כך מוסיף מעניינו של הנענה הראשון, אברהם אבינו²¹:

וקיים לנו ה' אלהינו את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה, ותראה לפניך העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח וכבש רח-מיו לעשות רצונך בלבב שלם. כן יכבשו רחמך את כעסך מעלינו ויגולו רחמך על מידותיך, ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומנחלתך. מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה', גואל ישראל.

דהיינו הברכה השביעית שבסדר הרגיל של י"ח ברכות, ואחר כך מוסיף שש ברכות לפני ברכת "רפאנו". "על הראשונה" הנאמר בחתימת הברכות איננו מתייחס לברכות הנוספות, אלא על הברכות ששליח הציבור מאריך בהן⁵. לפי זה חתימת ברכת ה"זכרונות" בתעניות היא "ברוך... זוכר הנשכחות", חתימת ה"שופרות" — "ברוך שומע תרועה" וכי'.

בסוף כל אחת ואחת משבע הברכות ששליח הציבור מאריך בהן היו הכהנים תוקעין בחצוצות⁶: בברכה הראשונה תקיעה-תרועה-תקיעה, בשניה תרועה-תקיעה-תרועה, בשלישית שוב תר"ת, ברביעית רת"ר, בחמישית תר"ת, בשישית רת"ר ובשביעית תר"ת. בברכה שתוקעין תחילה היה חזן הכנסת — כלומר הגבאי, לפי המושגים של היום — אומר: "תקעו, בני אהרן, תקעו!", ובברכה שמריעין תחילה היה אומר: "הריעו, בני אהרן, הריעו!"

הגמרא⁷ מבארת בסדר תפילה זה של עשרים וארבע ברכות היה נוהג רק בשבע התעניות האחרונות מתוך שלש עשרה התעניות⁸ שהיה בית דין גזור על הציבור על הגשמים בארץ ישראל שלא ירדו בעונתם. הרמב"ם⁹ פוסק כך להלכה. אולם לדעת פוסקים אחרים¹⁰ נוהג סדר זה בכל תענית ותענית שמתריעין בה, כגון אם פסקו הגשמים בין גשם לגשם ארבעים יום, שאז אין מחכים לשבע התעניות האחרונות, אלא מתריעין מיד, או כגון אויבים שצרים על עיירות ישראל, או על מגפת הדבר, או חיה רעה שנשחלה ביישוב — בכל אלה מתריעין, ולדעת פוסקים אלה דינן שווה בכל לשבע התעניות האחרונות על הגשמים שלא ירדו בעונתם.

מה היה גוססו של אותן שבע ברכות ששליח הציבור היה מאריך בהן? — הגמרא¹¹ איננה מביאה נוסח קבוע ומסתפקת בהבאת ברייתא: "בגואל ישראל מאריך, ובחותמה הוא אומר: מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה... ברוך... גואל ישראל". מלשון זה משמע ששליח הציבור היה מוסיף תפילות ופיוטים מעניינו של יום כפי כוחו, ואין קפידה בדבר, ובלבד שיחתום כפי שקבעו חז"ל.

בימי הגאונים קיבלה התפילה בימי תעניות

ותוקעים תר"ת ואומרים: "ויעבור ה' על פניו ויקרא: ה', ה' וכו'", ואחר כך:

(נוסח הטור)

הַיּוֹם יְבוֹאוּנוּ חֲסִדֶיךָ עִם רַחֲמֶיךָ
הַיּוֹם הִרְק עֲלֵינוּ מִי גִשְׁמֶיךָ

(נוסח אבודרהם)

הַיּוֹם יְבוֹאוּנוּ רַחֲמֶיךָ
הַיּוֹם תִּשְׁמַחְנוּ בְּנֶשֶׁם מִמְּרוֹמֶיךָ
הַיּוֹם תָּרִים קֶרֶן עֲמֶיךָ

אִם כְּבָנִים, אִם פְּעֻבָּדִים:

אִם כְּבָנִים רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים,

וְאִם פְּעֻבָּדִים עֲיִנֵּנוּ לָךְ תְּלִיזוֹת

עַד שֶׁתַּחַנְנוּ וּבְנִשְׁמֵי רָצוֹן תַּעֲנֵנוּ, קְדוֹשׁ!

אחר כך פותח שליח הציבור בברכת הזכרונות:
"אתה זוכר מעשה עולם וכו'", ומדלג על הקט'
עים המיוחדים לראש השנה²², ואומר את כל
הפסוקים לפי הסדר. הוא גומר בקטע "אלהינו
ואלהי אבותינו, זכרנו בזכרון טוב לפניך", אלא
שמדלג את הפסקה שכבר אמרה בברכה הקודמת,
ומסיים:

כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם,
ואין שכחה לפני כסא כבודך. מי שענה את
משה ואבותינו על ים סוף, הוא יענה את-
כס וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך
אתה ה', זוכר הנשכחות.
תרועה תקיעה תרועה, "ויעבור", "ה', ה'",
ואחר כך:

הַיּוֹם גִּשְׁם גְּדֻבוֹת תִּנִּיף אֱלֹהִים

הַיּוֹם מָלֵא מַיִם פֶּלֶג אֱלֹהִים

הַיּוֹם תִּכְיֶן מִטּוֹבָתְךָ לְעִנֵּי אֱלֹהִים

אִם כְּבָנִים, אִם פְּעֻבָּדִים...

הַיּוֹם תִּנִּיף גִּשְׁם גְּדֻבוֹת

הַיּוֹם יוֹרֵמוּ מַיִם עֲבוֹת

הַיּוֹם תָּשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת

שליח הציבור פותח בברכת השופרות: "אתה
נגלית" — כמו במוסף של ראש השנה. אחרי
הפסוק האחרון בסדר זה מוסיף:
ונאמר²³: "וירע העם ויתקעו בשופרות,
ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו
העם תרועה גדולה, ותפול החומה תחתיה,
ויעל העם העירה איש גגדו וילכדו את
העיר". ובתורתך כתוב לאמור²⁴: "וכי
תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורך

אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני
ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם". וזכור
לנו, ה' אלהינו, זכותו של יהושע עבדך
היום, ורחם עלינו למען שמך. מי שענה
את יהושע בגלגל, הוא יענה אתכם וישמע
קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה',
שומע תרועה.
תר"ת, "ויעבור", "ה', ה'", ואחר כך:

הַיּוֹם אֵל תִּזְכֹּר-לָנוּ עֲוֹנוֹת עֲנֻשָּׁה

הַיּוֹם אֵל תִּשֵּׁם שְׁמֶיךָ בְּנֻחוֹשָׁה

הַיּוֹם זָכַר-לָנוּ בְּרִית אָבוֹת שְׁלֹשָׁה

אִם כְּבָנִים, אִם פְּעֻבָּדִים...

הַיּוֹם תִּזְכֹּר-לָנוּ בְּרִית אָבוֹת שְׁלֹשָׁה

הַיּוֹם בְּנִשְׁמֵי רָצוֹן לָנוּ חוֹשָׁה

הַיּוֹם תִּמְלַל עַל עֲצָתְךָ הָאֲנֻשָּׁה

שליח הציבור ואומר מזמור קכ: "שיר המעלות. אל ה' בצרתה לי וכו'", ומסיים: אנא ה' אליהנו, וזכור לנו היום זכותו של שמואל חוור, ורחם עלינו למען שמך. מי

היום עֲנֵנוּ בְּנִשְׁמֵי רָצוֹן, בְּרָכָה וּגְדֻלָּה
היום עֲנֵנוּ אֶל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוּשִׁים רַבָּה
היום עֲנֵנוּ וּפְתַח לָנוּ אֲצִרָה הַטּוֹב
אִם כְּבָנִים, אִם כְּעַבְדִּים...

שליח הציבור מוסיף ואומר מזמור קכא: "שיר למעלות. אשא עיני אל ההרים וכו'", ומסיים: אנא ה' אליהנו, וזכור לנו היום זכותו של אליהו גביאר, ורחם עלינו למען שמך. מי
היום מְסַר מִשְׁמִיָּה גֶשֶׁם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
היום תַּעֲלֶה אֵד מִן הָאֲדָמָה וְהִשְׁקָה אֶת
כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה
היום תְּבַשֵּׁר בְּרַחֲמִים: אֵל תִּירָאִי אֲדָמָה
אִם כְּבָנִים, אִם כְּעַבְדִּים...

שליח הציבור מוסיף עוד ואומר מזמור קל: "שיר המעלות. ממעמקים קראתך, ה' וכו'", ומסיים: אנא ה' אליהנו, וזכור לנו היום זכותו של יונה נביאר, ורחם עלינו למען שמך. מי
היום הֶעֱתֵר לָעֵם שׁוֹפְכִים לֵב בְּמִים
היום רִוָּה אֲדָמָה לֹא שָׁבְעָה מִיָּם
היום הִבֵּא בְּרָכָה עִם גְּלוֹת הַמִּיָּם
אִם כְּבָנִים, אִם כְּעַבְדִּים...

שליח הציבור גומר את הברכות הנוספות במזמור קכ: "תפלה לעני כי יעטוף וכו'", ומסיים: אנא ה' אליהנו, וזכור לנו היום זכותם של דוד עבדך משיחך ושלמה בנו מלךך, ורחם עלינו למען שמך. מי שענה את דוד ואת
היום רָצָה תַּפְלָתְנוּ לְשִׁים שְׁאֲרִית בְּאֶרֶץ
היום גֶּשֶׁם אֵל יִכְלֶה לְרִוּוֹת הָאֶרֶץ
היום הִפָּר כְּעֶסֶק מַעֲמָנוּ וּמְטוֹבָה תִּשָּׁבַע הָאֶרֶץ
אִם כְּבָנִים, אִם כְּעַבְדִּים...

שענה את שמואל במצפה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה', שומע צעקה.
רת"ר, "ויעבור", "ה', ה'", ואחר כך:

היום תִּרְחַם לְבָאִי בְּאֵשׁ וּבְמִים
היום תַּחֲן בַּחֲנִי בְּגִלּוֹת פְּעָמַי
היום תִּפְתַּח לָנוּ אוֹצְרוֹת מִיָּם

שענה את אליהו בהר הכרמל, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה', שומע תפילה.
תר"ת, "ויעבור", "ה', ה'", ואחר כך:

היום תַּעֲנֵנוּ בְּיַד רַחֲמֶיךָ
היום תִּשְׁמַח אָדָם וּבְהִמָּה
היום תִּשְׁקָה פְּנֵי הָאֲדָמָה

שענה את יונה במעי הדגה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה', העונה בעת צרה.

רת"ר, "ויעבור", "ה', ה'", ואחר כך:
היום הֶעֱתֵר לְשׁוֹפְכֵי לֵב בְּמִים
היום רִוָּה אֲדָמָה לֹא שָׁבְעָה מִיָּם
היום הִבֵּא לָנוּ גְלוֹת מִיָּם

שלמה בנו בירושלים, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה', המרחם על הארץ.

תר"ת, "ויעבור", "ה', ה'", ואחר כך:
היום שִׁים לָנוּ שְׁאֲרִית בְּאֶרֶץ
היום הוֹרֵד גֶּשֶׁם לְרִוּוֹת הָאֶרֶץ
היום מְטוֹבָה תִּשָּׁבַע הָאֶרֶץ

אחר כך ממש"ך שליח הציבור בברכת "רפאנו" וכו', ובברכת "שומע תפילה" מוסיף קטע זה ²⁵: וענינו בורא עולם במידת רחמך, בחר בעמו ישראל להודיע גדלו והדרת כבודו. שומע תפילה, תן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבע את העולם כולו מטובך ומלא ידינו מברכותיך ומעושר מתנת ידיך. שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פורענות, ועשה לה תקוה טובה ואחרית שלום. חוס ורחם עליה ועל כל תבואתה ופירותיה, וברכה בגשמי רצון ברכה ונדבה, ותהי אחריתה חיים ושובע ושלוש כשנים הטובות. והסר ממנו דבר וחרב ורעב ושבי וביזה ויצר רע וחלאים רעים וקשים ומאורעות רעות וקשות. וגזור עלינו גזירות טובות מלפניך, ויגולו רחמך על מידותיך ותתנהג עם בניך במידת הרחמים, וקבל ברחמים ובי רצון את תפילתנו. כי אתה שומע תפילת כל פה. ברוך אתה ה', שומע תפילה.

שליח הציבור גומר את התפילה ואומר תחנונים כפי המנהג. אחר כך קוראים בתורה ג' גברי בפרשת "בחוקותי" מתחילה הפרשה עד סוף התוכחה ²⁶, ומפטירים בירמיהו יד: "אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצרות" ²⁷ בניגון בכי כמו בט' באב, ומסיימים את התפילה כרגיל. למנחה קוראים "ויחל" ומפטירים כמו בכל תענית ציבור, ומתפלל הציבור י"ח ברכות עם "ענינו", ושליח הציבור חוזר על התפילה ומוסיף שש ברכות, כמו בשחרית. אחר כך מתפללים תפילת נעילה ²⁸. הציבור מתפלל י"ח ברכות עם "ענינו", ואחרי "המברך את עמו ישראל בשלום", אומרים סדר נעילה כמו ביום הכיפורים, אלא שמדלגים על הקטע המיוחד ליום הכיפורים ²⁹. שליח הציבור חוזר על התפילה ואומר סדר נעילה אחרי הסליחות בברכת "סלח לנו", "ראה בענינו" ושש ברכות, כמו בשחרית, ברכת כהנים ו"שים שלום".

עד מתי נהגו בתעניות על עצירת גשמים כסדר זה? אין בידנו תשובה ברורה לשאלה זו. מעניין לציין שר' יעקב עמדין, אשר חי בחו"ל ובדאי לא הכיר כלל תעניות על עצירת גשמים, הביא

בסידורו ³⁰ סדר תפילה זה. הוא הקדיש לכך פרק מיוחד, "שער המים", המסודר בחדש מרחשון. עם התחדש היישוב בארץ ישראל לפני כמאה וחמישים שנה, התעורר עניין התעניות על עצירת גשמים הלכה למעשה. אחד מגדולי הדור ההוא, ר' ישראל משקלאוו, תלמידו של הגר"א מוילנא, כותב בספרו "פאת השולחן" ³¹:

... בארץ ישראל נוהגים כל סדרי תעניות ראשונות ואמצעיות ואחרונות על עצירת גשמים בכל חומרתן, ומתריעין בשופר — הכל כדיני הגמרא... ומוסיפים שש ברכות בז' תעניות אחרונות... ומתפללים נעילה...

אולם כיום אין אנו נוהגים, משום מה, בסדר התפילה הקדום, הנזכר במשנה ובגמרא ובסדר הגאונים. ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי וצ"ל, המקור בל כפוסק אחרון במנהגי ארץ ישראל, כותב בספרו "ספר ארץ ישראל" ³²:

בארץ ישראל נוהגין בעצירת גשמים סדרי התענית האמורים במשנה ובגמרא, והשליח ציבור אומר ב"שמע קולנו" תפילת "וענינו בורא עולם". אבל הוספת שש הברכות המובאות בטור וגזירות ב"שולחן ערוך" — אינה נהוגה. גם תפילת נעילה לא ראינו נהגין.

חבל על מנהג יפה ונאה, שמקורו קדום ביותר, שנשתכח מישראל. שמא יש מקום לחדש מנהג זה — על כל צרה שלא תבוא עלינו?

- 1 פרק ב, משניות א-ד.
- 2 היינו לפני שהוסיפו ביבנה את ברכת המינים "ולמלשינים אל תהי תקוה", שהיא הברכה הי"ט.
- 3 הפיוט הידוע "אל גא רפא גא תחלואי פוריה", שאנו נוהגים לאמרו כ"חטאנו" בכל ימי הצום, בנוי על המוטיב של "שבעת הנענים" המנויים במשנה. בליטאניה "מי שענה לאברהם אבינו" שאנו אומרים בסוף הסליחות הורחבה המסגרת לעשרים נענים.
- 4 תענית טז, ע"ב.
- 5 דוגמה לכך מצאנו בתפילת מוסף של ראש השנה, אשר בה אנו כוללים סדר "מלכויות" עם קידוש היום. דמיון זה בין תפילת מוסף של ראש השנה לתפילת התעניות בדאי אינו מקרי.

(המשך בעמ' 22)

(המשך מעמ' 21)

- 6 אמנם יש ראשונים הרוצים לפרש שלא היו תוקי-
עים אלא במקדש בלבד, אולם רש"י (תענית טו,
ע"ב ד"ה "אלא בשער מזרח ובהר הבית") דוחה
בתוקף פירוש זה ואומר: "דחאי תוקעין בגבולים",
וכן דעת רוב הראשונים. אולם נחלקו בדבר התקיר-
עות בגבולים, אם היו בחצוצרות או בשופרות,
וכן אם תוקעים תחילה ומריעים תחילה לסירוגין
או תוקעין תחילה בכל פעם, כמו בראש השנה.
7 תענית יג, ע"ב.
8 בה"ב, בה"ב, בהבה"ב.
9 הלכות תעניות, ד, א.
10 כגון הר"ן והטור א"ח תקעט.
11 תענית טו, ע"ב.
12 א"ח תקעט.
13 אבודרהם השלם, סדר תפילת התעניות.
14 מעניין לציין כי "תיקון" זה אינו נמצא לא בסידור
רב עמרם גאון ואף לא בסידור רס"ג.
15 יש שינויים קטנים בין המנהג המובא בטור למנהג
המובא באבודרהם. להלן נלך בעיקר ע"פ המנהג
המובא בטור.
16 ואלה הם: מזמור יז, כה, לב, גא, סה, פה, פו,
קג, קד, קיג, קכ, קכא, קכג, קכד, קל. — "מזמור
שיר ליום השבת" ו"ה' מלך גאות לבש" לא היו
אומרים.
17 כמנהג הספרדים, שגם בשחרית (ואף בערבית
בתחילת יום הצום) אומר כל הציבור "ענינר". ראה
ש"ע א"ח, סימן תקסה ס' ג.
- 18 כמו שהיה המנהג הקדום להוסיף בכל ימי הצום
סליחות בברכת "סלח לנו". בקהילות, אשר בהן
מתפללים לפי המנהג האשכנזי המערבי, נוהגים
כך עד היום הזה.
19 הכוונה לסדר "על חטא" הנקרא "ידידי הגדול",
לעומת סדר "אשמנו, בגדנו" הנקרא "ידידי הקטן".
20 ראה סדר הסליחות כמנהג פולין, מהד' גולדשמידט
(ירושלים תשכ"ה), עמוד קיד.
21 מתוך סיום ברכת הזכרונות במוסף של ראש השנה.
22 "זה היום תחילת מעשיך וכו'" — עיין גמרא ר"ה
כו, ע"א.
23 יהושע ו, כ.
24 במדבר י, ט.
25 עיקרה של תפילה זו לקוח מברכת "ברך עלינו"
לפי מנהג הספרדים. תפילה זו הוכנסה לסידורי
האשכנזים בארץ ישראל, ונוהגים לאמרה בברכת
"שומע תפילה" בימי עצירת גשמים — ראה להלן.
ונוהגים שכל הציבור אומרה בתפילת לחש ושליח
הציבור חוזר עליה בכל התפילות (ולא בימי תענית
בלבד) — עד שייענו בירידת גשמים.
26 "ברכות וקללות" — ויקרא כו, ג — מו (משנה מגילה
ג, ו).
27 עד יד, ט "ושמך עלינו נקרא, אל תניחנו".
28 ראה משנה תענית ד, א.
29 "ותתן לנו... לעשות תוקי רצונך בלבב שלם".
30 חלק שני, "ארמון עיר האלהים", אלטונה תק"צ.
31 צפת תקצ"ו; סימן ב, סעיף יא.
32 ירושלים תשט"ו; סימן א, סעיף ז.

אל קוראי "טורי ישרון"

לבקשת רבים ברצוננו להדיע שדמי החתימה לשנה הוא 12 ל"י. ונבקש מן החברים
שטרם חתמו שיואלו לשלוח דמי חתימה בשיק אל משרד ישרון ת. ד. 7018 ירושלים.

בברכה
מינהלת טורי ישרון

הסתדרות ישרון ומערכת טורי ישרון

מברכים את מר מנחם אמיתי ואת ביתו
לרגל כניסת בתם רבקה למצוות

האתגר לפני בית הכנסת בארצנו

ישראל אברהמס

עוונות חדש! — זיק היהדות עדיין לא כבה בו. כאן בארץ לא תמיד קל לעולה למצוא את מקומו הרוחני, ואלה שאין להם שרשים חזקים ועמוקים באמונת ישראל ובמסורת הדתית מתנתקים עד מהרה מהעוגן הרוחני שהיה להם בגולה.

והסיבה? כי פער גדול ומחירי משתרע בין הדתיים והחילוניים בארץ. אין גשר, אין דו-שיח, בודאי אין הבנה הדדית בין שני המחנות — אלא נזיפות. ההתנגשויות המתעוררות מדי פעם בפעם — כגון מירוץ המכוניות או שאלת מי הוא יהודי — הן סימני היכר של מחלה מסוכנת ונמרצת שטרם מצאנו לה תרופה. לצערנו שני המחנות אשמים. בשניהם נמצאים חוגים קנאים — והם דוקא המיעוט — שהם בעוכרינו. בשניהם נמצאת קיצוניות המולידה פירוד לבבות, כאילו ח"ו היינו לא עם אחד אלא שנים. לפעמים שני הצדדים שוכחים העקרון הגדול של "כל ישראל אחים הן" (תנחומא, נשוא, ג). הסתגרות מזה והפקרות מזה, והצד השווה שבהם — חוסר סוב-לנות. דומה לפרקים שהקנאים הדתיים שכחו את הברייתא: "ואהבת את ד' אלקיך" — שיהא שם שמים מתאהב על ידך" (יומא פ"א, א), שכחו ש"אע"פ שחטא ישראל הוא" (סנהדרין מ"ד א). ואילו החילוניים שוכחים — או לעולם לא הבינו — כי זולתי האמונה והמסורת לא היה עם ישראל קיים במשך ימי הגלות הארוכה, ובודאי מדינת ישראל לא היתה קמה לתחייה. לרודפים משני המחנות חסרה מקצת אהבת ישראל...

אולם איפה נמצא את התרופה? אצל המפלגות? הדימוקרטיה מחייבת את המפלגותיות. היא מהווה תריס מפני פורענות הרדנות המדינאית. ברם שורש המלה מפלגה הוא פלג, ואין מפלג יכול לקרב, אין קטיגור נעשה סניגור. השגת אחדות רוחנית זקוקה לגורם בלתי מפלגתי העומד למעלה מן הויריה הפוליטית.

ה צורך הדחוף בעליה בת ממדים גדולים, בעליה המונית, הוא מן המוסכמות. לית מאן דפליג על כך — בארץ. בתפוצות, לדאבוננו, אין דרישה זו מובנת כל צרכה. עדיין סיר הבשר קוסם. וספק גדול אם אנחנו עושים כל מה שנחוץ כדי לקנות לבבות לרעיון שיבת ציון. אמנם הענין מסובך ואין כאן המקום להאריך.

רבים גם כן מבינים כי העליה בעצמה אינה סוף הדרך אלא יוצרת בעיות חדשות — של שיכון, של קליטה כלכלית, ועוד דברים קונקריטיים הבולטים לעין. אמנם גם בשטח זה אם הכוונה בדרך כלל רצויה, אין המעשים תמיד רצויים...

לעומת זה, יש בעיה של קליטה חברתית, שרק מעטים, יחדי סגולה, מבינים אותה לאמיתה. כל עלוה חדש נעקר מן הסביבה וההווי שהיה מושרש בהם כל ימי חייו. כדי להסתגל לחברה חדשה, אפילו בא"י, ולהשתלב בה הוא זקוק לעזרה חברית — לריעות. "היינו דאמרי אינשי או חברותא או מיתותא" (תענית כג א). את הבדידות של העולה מבשרי חזיתי, בביקורי הר"א שונים בארץ, לפני התישבותי הקבועה, היו ימים רצופים שלא היתה לי ההזדמנות להחליף מלה עם מישור, לנהל שיחות רעים, להרגיש שאני אח בין אחים. והצעירים סובלים מהסתגרות חברתית זו עוד יותר מן הקשישים. חז"ל אמרו "גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכניה" (שבת כ"ו א) — ועיקר המצוה להעניק לאורח את ההרגשה שאינו עוד אורח — אלא בן-בית! ברם ישנה עוד בחינת קליטה שמספר המרגישים בה זעום מאוד — היינו קליטה רוחנית. הענין עדין למדי, אך אין להתעלם ממנו. בחז"ל יש כמעט לכל יהודי איזו זיקה שהיא לדת. אפילו אם הוא בא לבית הכנסת פעם אחת בשנה — לבקש כפרה על חטאות העבר ולהתחיל מחזור

אולי נחפש את התרופה בקרב הישיבות? ל-
ישיבות יש כוח עצום. הן שומרות כמבצרים על
המקורות העתיקים של היהדות. הן חיוניות לקיום
העם. אבל הסתגרו. רובן התרחקו מזרמי החיים,
ויש אומרים שאף התאבנו. הן יכולות לעמוד
במצור אבל לא להגיש מזון למחלת הפי-
רוד.

אולי נפנה אל הרבנות? לפי דמותו ההיסטורית
הרב הוא המנהיג הרוחני — בהא הידיעה. אך
נשתנה אפיו בדורות האחרונים — בעיקר בארץ.
אינני מדבר על גדולי הדור, על אנשי המעלה,
שאפילו אם לא היו רבנים היו בכל אופן מנהיגי
הדור. יש בקרבנו כאלה, וכן ירבו. אבל בדרך
כלל בחר לו הרב בישראל תפקידים מסוימים
מקצועיים המגדירים אותו כלמדן, מורה הוראה,
דיין, ולפעמים כמגיד שיעור להפליא — אך לא
(מלבד, אולי, במקומות קטנים) כרועה צאן מר-
עיתו. לאמיתו של דבר אין לו מרעית. הוא רב
איזורי, והוא מתעניין בתחומים מסוימים של
הדת — כגון כשרות, גישואין וגיטין, וכאלה עוד.
אבל חוץ לתחום תפקידו הקבוע אין קרבה בינו
ובין העם — לא העם הפשוט ולא החוגים האינ-
טלקטואליים. תלונות לא חסרות, מצד הרבנים
עצמם, שזקקת עמדת הרב עורערה. שהחילוניים
מתנגדים לרבנים אין פלא בעיניהם, אבל גם
החרדים — בני הישיבות — מקטינים את ערכם
ואת סמכותם, אתמהא! אידך שנפרש את העובדה
— אם כתוצאה הנובעת מהתפתחות היסטורית,
או שהיא תלויה בסיבות אחרות — עובדה היא
שהשפעת הרב בארץ חלשה, ואין ביכולתו, בדרך
כלל, לאחות את הקרע בין הדת ובין החילוניות.
יבוא יום ויקום דור חדש של רבנים, רועי צאן
עמם, מנהיגים רוחניים, "רועים כלבי". יבוא יום
ויקבלו חינוך שונה, והכשרה לתפקידם הרם
מסוג אחר. אבל בינתיים עלינו לחפש רפואה —
איפה?

הנני בזה להציע שאפשר למצוא — או יותר
נכון, לייצר — בבית הכנסת את התרופה הדרו-
שה. אפשר, אבל אין הדבר לגמרי הכרחי. הכל
תלוי במנהיגי בית הכנסת — בחזונם, ברצונם,
במרצם, בפעולתם. וכדי להבין את העניין על
בוריו כדאי להסתכל תחילה באופיו של בית הכ-

נסת בחו"ל — בעיקר בארצות האנגלי-סכסיות.
אין פחיתות כבוד, ח"ו, ללמוד מן התפוצות.
עזרא הסופר, שממנו קבלו אבותינו את התורה
כאילו מחדש, בא מבבל. ייתכן שגם לנו תוכל
לבוא עזרה מדוגמת הגולה.

בתפוצות אין בית הכנסת אך ורק בית-תפלה,
אפילו בצירוף בית-מדרש. הוא מרכז רוחני.
לא אגזים אם אומר שהוא בחינת ממשלה יהו-
דית מחוץ לגבולות א"י. הוא כעין מושבה יהו-
דית (אמנם אל יפחדו שוללי האימפריאליזם!) —
בו שלטון יהודי עצמאי, כביכול, בו משתמשים
בשפה הלאומית, על ידו בית הספר העברי, וכן
הלאה. ומשום כך, על פי הרוב, הוא מוקד כל
החיים היהודיים; הוא הרוח באופנים. ומענין
שהמנהיגים מחפשים חברים. אין מכריזים ואומ-
רים כמו רבן גמליאל בשעתו "כל תלמיד שאין
תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש" (ברכות כח
א), אלא המדיניות היא: "ברב-עם הדרת מלך",
ו"מתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נ ב).

ואולי אפשר ללמוד גם מרבני חו"ל. אין
בכוונתי לומר שהם עולים על רבני א"י בתורתם.
נהפוך הוא. "אין תורה כתורת א"י" (ספר, עקב).
ברם להרב בתפוצות יש סגולות מיוחדות
שאינן נראות תמיד בארץ. הוא קרוב מאוד לאנשי
קהלתו. הוא משתתף באופן אישי גם בשמחתם
וגם ר"ל בתוגתם. הוא יועץ ואב רוחני גם לנוער
וגם לדור הקשיש. הוא מכיר את דרכי מחשבתם
וכשהוא מטיף הוא יכול, על פי הרוב, לדבר על
לבם. הוא אינו גופל ממשכילי קהלתו בדיעת
מדע מודרני והוויות העולם. וע"י כך הוא קונה
את הערצת בני קהלתו. אם הוא מוכיח — מקלו
מקל נועם: לכל היותר השמאל דוחה והימין
מקרבת. הוא מתעניין ענין רב בבני הנעורים —
גם בחינוכם בבית הספר וגם בפעילותם במועדון.
הוא מחפש את כל הדרכים הפתוחות לפניו כדי
לקרב הרחוקים. בקצרה: הוא רועה צאן עדתו.

האם לא הגזמתי בתאורי? האם אין למצוא
ליקויים וחולשות ברבנות חו"ל? האם אינם נכ-
שלים לפרקים בעבודתם גם כן? בלי ספק יש
מקום למתוח בקורת רבה על הרבה מרבני התפוצ-
ות. אבל בכוונה הבלטתי את התכונות הטובות
שאפשר ללמוד מהן, בחינת "ר"מ רימון מצא.

לומדים, ואף אנשי ציבור בעלי שיעור קומה, הרצאות על חכמת ישראל ועל היות הזמן.

(4) הדרשות בבית הכנסת צריכות לקשר ה- תורה עם המציאות בפשטות אסתטית ובסגנון מצוחצח הטומן בחובו סוד הצמצום. פלפול סתם לשם התחכמות בלבד אינו תואם את תקופתנו.

(5) בית הכנסת צריך לספק צרכי הגווער הרו- חניים והתרבותיים בכל האספקטים האפשריים.

(6) לבית הכנסת צריך להיות יופי חיצוני ההולם את יפיו הפנימי. משורר המקרא מדבר על "הדרת קודש". חכמינו ז"ל הדגישו את הרע- יון של הידור מצוה, בחינת "זה אלי ואנוהו". בית הכנסת צריך להיות מהודר — מקדש מעט — להרהיב את העין בצורתו החומרית בה בשעה שסדר התפלה ומנהגי בית הכנסת מושכים את הלב.

(7) ועל הכל צריכה הקהלה לקרב את הרחו- קים, לחפש בכל עת דרכים אל לב הבלתי- מאמין, כדי לעזור לו להכיר בתפארת תורתנו, וגדולת אמונתנו, והערך הנצחי של מוסרנו. אלו הם רק עקרונות — מגמות כלליות. הקמת "המש- כן" מצריכה חזון ומעוף, מחשבה ותכנון מפורט, ועבודה מאומצת, ממושכת ומגוונת.

אם אינני טועה, עקרונות אלה אינם רחוקים מתודעת הנהגת קהלתנו — קהלת ישרון (לא הסתדרות — בבקשה!). אמנם יש תמיד מקום לתיקונים, לשיפורים ולהחיאיה. ברם קהלת ישר- ון היא לא רק המרכזית בירושלים אלא גם המתקדמת ביותר בהרבה תחומים. יהי רצון שת- שיג את כל מטרותיה ותהיה מורת דרך לקהלות אחרות.

ובסיום דברי הנגי רוצה להצביע על החנוכיה, שאנחנו מדליקים בחודש זה. היא מסמלת את נצחון החשמונאים שהאירו שוב את בית מקדשנו באור המנורה — נר תמיד. נר זה לעולם לא יכבה — לא הסמל ולא המסמל. אויבינו אמרו: "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל" (יר' חגיגה פ"ב ה"ה, ועוד). טעו טעות מוחלטת. אמונתנו חיה תחיה לנצח ולא רק בקרב עמנו. עקרונותיו המוסריים והרוחניים ית-

(המשך בעמ' 26)

תוכו אכל קליפתו זרק" (חגיגה טו ב). ודאי רבני חו"ל נכשלים — בכל יום. אבל הם גם מנצחים בכל יום, ובסופו של דבר הנצחון עולה וגובר על הכשלון. והראייה — שעוד לא ניתקה השלשלת: עם ישראל חי — אפילו בארצות פיזור. בגולה נלחמים אחינו מלחמת התשה על כל גבולות החיים, והמאבק נמשך מדור לדור. כל יהודי הוא חיל, והאויב — הוא ההתבוללות והטמיעה — סובב אותו מכל צד וחותר לאבד את היהדות ואתה את היהודים כליל. ובית הכנסת, מרכז הקהלה היהודית, הוא המקדש-מבצר העומד ללא הכנעה נגד האויב.

נשוב עתה אל בעיתנו בארץ. גם לנו מלחמת התשה רוחנית. התחלתי לדבר על הקליטה הדתית של העולה החדש. אמנם הבעיה יותר רחבה. אנו זקוקים לא פחות לקליטה פנימית — להשיב את הבנים פה בארץ לגבולם הרוחני. ובית הכנ- סת בארץ יכול למלא תפקיד דומה לזה של קהלות חו"ל אם יסגל לעצמו כמה עקרונות ויתר- גם אותם למציאות:

(1) ראש וראשונה צריכה הקהלה להיות בל- תי מפלגתית — כמו התורה עצמה. אין לה לבדוק בציציות פוליטיות — או אחרות. יבוא האיש היהודי אל בית הכנסת להתפלל, ללמוד, להצטרף לחברות — למתות אפילו בקורת — ואם בא לכתחלה שלא לשמה יש תקוה שיושפע להישאר לשמה.

(2) הקהלה צריכה להיות כעין משפחה גדו- לה מאוחדת, וכל חבר — כל מתפלל — צריך להריגש את עצמו בו כבן-בית. פעילויות חב- רתיות יכולות לעזור ביצירת אוירה כזאת. "גדו- לה לגימה שמקרבת הרחוקין ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל" (סג- הדרין ק"ג ב'). העיקר כמובן לא האכילה והש- תיה אלא קירוב הלבבות, האחוה, רגש החברות, ובסעיף זה ראוי לכלול ביקור חולים, ניהום אב- לים, ואף התייעצות בשעת קושי ודאגה. ויש להו- סיף שלארגון נשים בביה"כ יש חשיבות מן המדרגה הראשונה.

(3) בית כנסת, מלבד להיות בית-תפלה ובית- מדרש, צריך לשמש גם כמקום תרבות — הן לגברים והן לגברות — שם ישמיעו חוקרים ומ-

בית הכנסת הגדול בוילנא

ישראל קלויזנר

גדול ומבוצר, שישמש להם מגן מפני התנפ־
לויות. בשנת 1633 השיגו יהודי וילנא מהמלך
כתב־זכויות המרשה להם לבנות בית־כנסת בניין־
חומה. בכתב־הזכויות לא חסרה ההגבלה, שהבניין
לא יתרומם מעל שאר בתי־החומה ולא יהיה
דומה לבתי־תפילה נוצריים.

אחרי שנתיים, בשנת 1635, עמד כבר בית־
הכנסת הגדול על תלו. הוא יכול היה להכיל
בתוכו עד 3000 נפש, את כל הישוב היהודי בעיר.
בית־הכנסת נבנה כעין מיבצר. הוא שימש מיק־
לט לאוכלוסיה היהודית לעת צרה ומקום בטוח
לרכוש. הבניין נבנה כעין רבוע בסגנון התקופה,
סגנון הרנסאנס העובר לבארוק. כיוון שאסור
היה לבנות גבוה מעל לבתים הסמוכים, חפרו
והעמיקו את היסודות. לפני היורד במדרגות
ונכנס לבית־הכנסת היה מתגלה בניין רם וגשא
שתקרתו נשענת על ארבעה עמודים אדירים.
בין העמודים שבמרכז בית־הכנסת היתה הבימה,
בנויה מעץ. הקירות היו עבים וחזקים. החלונות
נקרעו גבוה והיו מוגנים בסורגי ברזל ובתריסי
ברזל. מקומו של החזן לפני העמוד היה נמוך
מהרצפה, כדי לקיים "ממעמקים קראתיך ה'".

נראה נא מה היה בבית־הכנסת בשנת 1635.
בארון־הקודש היו 18 ספרי־תורה. על רובם היו
תלויים קישוטים מוזהבים ומוכספים ובהם גם
אבנים יקרות. היו שם 14 ידות ממתכת יקרה
עם שרשרות, בתוכן יד אחת עם שתי שרשרות
ששקלו ביחד 120 אדומים. אם נעריך כל זהוב
אדום בשמונה־עשר זהובים, הרי היה ערכה הכס־
פי של יד זו רב מאוד. כל ספר־תורה היה עטוף

בוילנא התנהל במאה ה־16 למסע"ג מאבק
בין העירונים ובין היהודים על קיום קהילה
יהודית בעיר. העירונים השיגו בשנת 1527 כתב
זכויות האוסר על היהודים לגור בעיר ולסחור
בה. יהודים בודדים קיבלו בכל זאת רשיונות
מהמלך להתישב בעיר ולסחור בה. היהודים נצלו
את זכויות האצילים בעיר והתיישבו בבתים
שלהם, שהיו פטורים משיפוט העיריה. היהודים
עסקו במסחר למרות האיסור, פתחו להם חנויות
ובנו בית־כנסת. ישנה מסורת האומרת, כי בית־
הכנסת נוסד בשנת של"ג (1573). יתכן כי תאריך
זה הוא נכון, כי בשנה המדוברת ניתנה לאצילים
רשות להקים על אדמתם בתי־כנסיות כרצונם.

העירונים רגזו על השתקעות מתחריהם היהו־
דים בעיר וביום ה־7 במאי 1592 ערכו התנפלות
על בית־הכנסת, על החנויות ועל הדירות של
היהודים ברחוב שנקרא כבר אז "רחוב היהודים".
זוהי הידיעה הראשונה על קיום בית־הכנסת
בעיר. היה זה בית־כנסת בנוי מעץ. אחרי התנפ־
לות זו קיבלו היהודים מהמלך כתב־זכויות לשכור
ולקנות מהאצילים בתים בעיר, לגור בהם, להת־
פלל על־פי מנהגי דתם ולעסוק במסחר. קרוב
לאותו זמן (בשנת 1593) קיבלו היהודים כתב־
זכויות נוסף לייסוד מוסדות ציבור, הדרושים
לקהילה: בית־עלמין, אטליוזים, בית־מרחץ. המלך
אשר את בעלות היהודים על בתים שקנו ועל
בית־הכנסת.

העירונים לא שקטו וערכו התנפלויות נוספות
על בתי־היהודים ועל בית־הכנסת. היהודים, ש־
השתרשו והתרבו בעיר, רצו לבנות בית־כנסת

(המשך מעמ' 25)

בפיענוחו את הגורמים שהביאו להשלטת רעיוני
התורה בחיי בני אדם יוקף לזכותו של בית
הכנסת חלק ניכר בנצחון — אם יקבל את
האתגר.

קבלו במשך הזמן בקרב האנושות כולה. כי רק
על יסודי התורה אפשר להעניק לעולם שלטון
צדק ושלוה קבוע. ייתכן שההיסטוריון שבעתיד,

כספם. בזמן המדובר היו בתיבות 7000 זהובים במזומנים.

העירונים הנוצרים ראו בקנאה את התבצרות היהודים בעיר ולא רצו להשלים עם השתקפותם בעיר. בשנה המדוברת, 1635, התנפלו על בתי היהודים ועל בית-הכנסת וגרמו להרס ולנזקים גדולים. בבית-הכנסת הם פרצו שלוש דלתות, קרעו, טמאו ופזרו את ספרי התורה. את הספסלים, השולחנות והתיבות שברו, את שמשות החלונות נפצו.

מגברשות הנחושת נשאר רק זכר, המושות שעליהם היו תלויות. בחצר התגוללו הרבה ספרים וכתבי-יד קרועים.

אחרי מקרה זה ראו יהודי וילנא צורך לחזק את ההגנה על בית-הכנסת. החייטים, שהיו רבים ויתכן כי היו כבר אז מאורגנים בחברה, תרמו בשנת י"ע"ך לפ"ק, היא שנת ת' (1640), דלת ברזל. כעבור שנתיים נוספה דלת מצופה ברזל בכניסה מבחוץ, "גדבה לה" מח"ק מגידי תהלים". בית-הכנסת נפגע בוודאי, אבל נשאר קיים גם לאחר פלישת צבא מוסקבה לליטא בשנת תקט"ו (1655). כמעט כל בני הקהילה ברחו או מהעיר. עם שוב השלטון הפולני-ליטאי התחילו היהודים להקים מחדש את הריסותיהם. הקהילה היתה מדולדלת ושקועה בחובות לנוצרים. היא היתה מוכרחה לתת למלווים במשכון תשמישי קדושה של בית-הכנסת. מלווים נוצרים היו שמים אדרכי תא ומנעולים על דלתות בית-הכנסת, כדי לאלץ לשלם להם את החוב.

מלבד המלחמות, המגיפות והרעב היו עושות שמוט בעיר גם שריפות. בשנת שצ"ז (1737) הקיפה שריפה את כל הרובע היהודי. בית-הכנסת נזקק מאוד בשריפה זו. קהל וילנא פנה אז בקריאת עזרה אל קהילת אמשטרדם. עדת האשכנזים תרמה 400 זהובים הולנדיים "כדי להחזיר העטרה, לרומם בית אלקינו בבנין בהכ"נ המפואר וגם בתי-מדרשות אשר ספו תמו כרגע בלהב הבערה". גם עדת הספרדים תרמה 150 זהובים הולנדיים. בשריפה הגדולה בשנת תק"ח (1748) אחזה האש בחצר בית-הכנסת ונזקו בית-הכנסת הגדול, בית-המדרש (הקלויז), בית-המרחץ ומוסדות ציבור אחרים. בשריפה שפרצה

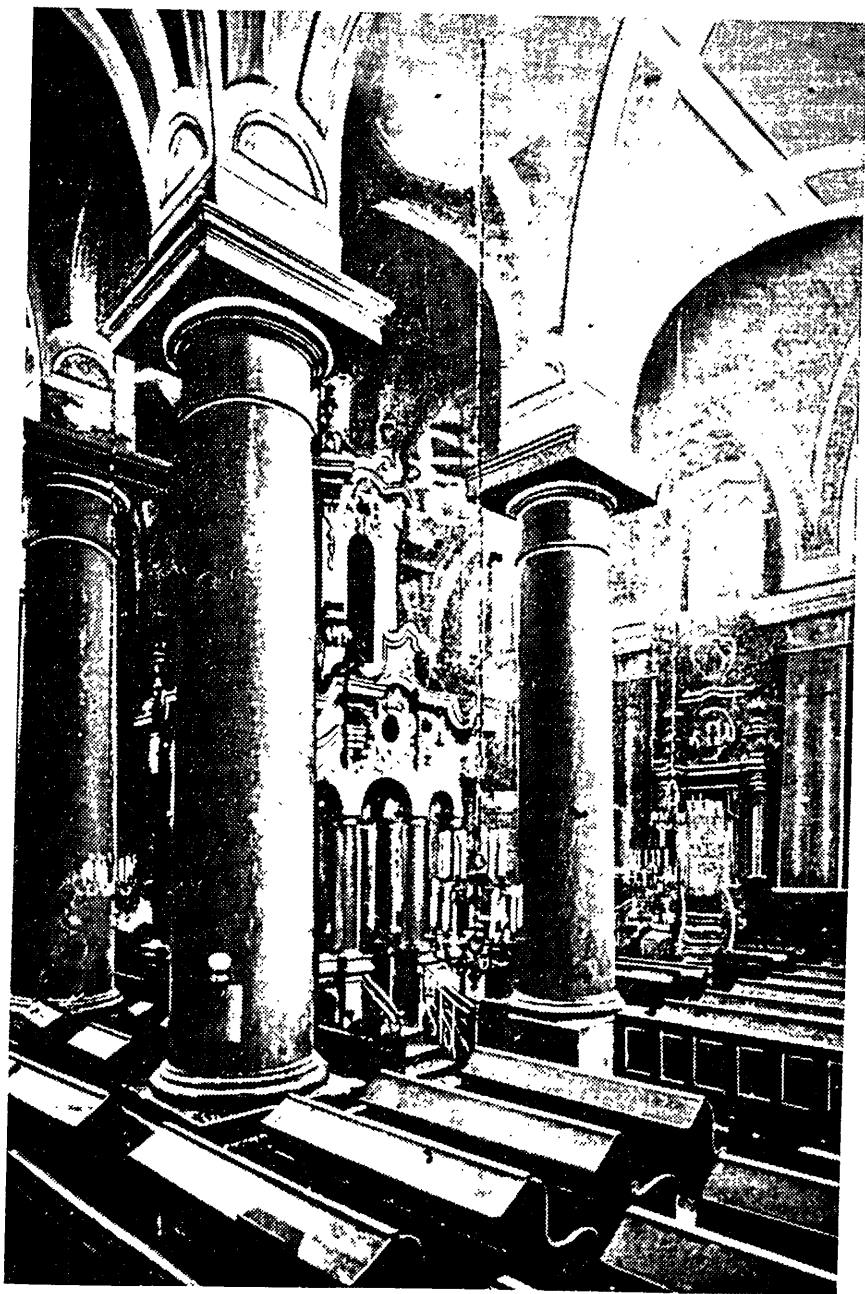
בבדים יקרים, שעליהם רקמו בחוטי זהב וכסף ושיבצו במרגליות ובפנינים. על ארון-הקודש היתה פרוכת יקרה, אולם היה שם מלאי גדול של פרוכות, עוד 16 שהיו תולים אותן בתקופות שונות של השנה. הפרוכות נעשו מבדים יקרים וססגוניים. היו שם 32 כפורות מבדים יקרים, רקומות בחוטי זהב וכסף. היו שם מפות, לכסות בהן את עמוד החזן. מתחת לעמוד היו פרושים שטיחים פרסיים.

על ארון-הקודש התנוססו שני כתרים מכסף. לפניו היתה תלויה גברשת גדולה מכסף בעלת 12 קנים. משני צדי הארון היו תקועות בקיר מגורות כסף, מגורה מכל צד ולידן לוחות גדולים. לפני הארון היו תלויות על שרשרות כסף ארבע כתבות מכסף אשר אותיותיהן היו מצופות זהב. היו שם עוד תשע טבלאות מעץ, צבועות יפה ועליהן כתבות באותיות מכסף. משני צדי עמוד החזן וכן לפניו היו מגורות כסף. מגורה אחת היתה בעלת חמישה קנים ושניה בת עשרה קנים.

בקירות בית-הכנסת היו תקועות עשר מגורות כסף וכן עמדו שם עוד עשר מגורות על הרצפה. מהמגורות שעמדו שם היו שש בעלות קנים גדולים מתפתלים ושתים מוזהבות בחלקן. לשם הגברת התאורה היה בית-הכנסת מקושט גם בשתי גברשות נחושת גדולות, שהיו תלויות על שרשרות ופתילים. את ערך שתי הגברשות האלה אמדו בשלושת אלפים זהובים.

בבית-הכנסת היו עוד תשמישי-קדושה בעלי ערך כספי רב: טס כסף עם אנטל כסף מצופה זהב, כשהוא משובץ מסביב במטבעות כסף קדומות, ועוד אנטל דומה; 4 טסי-כסף גדולים ושמונה-עשר קטנים, כולם מצופים זהב.

בצד, צפונית-מערבית, עמד כסא של אליהו. הכסא היה מצופה בחלקו כסף והגולות שבו היו מצופות זהב. על הכסא היה מונח כר רקום בחוטי זהב וסדין רקום בחוטי זהב ומשובץ במרגליות. ליד הכסא עמדה מגורה מכסף, שהשתמשו בה בזמן טכס ההכנסה בכריתו של אברהם אבינו. בעזרת הנשים היו מגורות כסף בעלות קנים. בבית-הכנסת היו גם שלוש תיבות, שתיים מברזל ואחת מעץ, שבהן הפקידו יהודי העיר את

בית הכנסת הגדול בוויילנא בהדרו

כעבור שנה נפגעה שוב חצר בית-הכנסת.

לתיקונים ולהרחבת בית-הכנסת, כמו גם להחזקת הבתים השייכים לקהל, וכן לנקיון בחצר בית-הכנסת וברובע היהודים, דאגו גבאי "בדק הבית", שהיו מתמנים על-ידי הקהל.

תרומות לתיקונים בבית-הכנסת ולקישוטו תרמו חברות (אגודות) ואנשים. הח"ק (החברה הקדושה) "שומרים לבוקר" נדבה בשנת תק"י כתר-תורה. כעבור עשר שנים תרמה ח"ק הפיפים (שמוקלער) גם היא כתר-תורה. תרומות גדולות ביותר חרם במחצית המאה הי"ח למסה"נ העסקן הציבורי ר' יהודה, שנתמנה לספרא ודיינא של הקהילה (סו"ד) והידוע בשם היסוד. הוא פדה מידי מלווים נוצרים תשמישי קדושה של בית-הכנסת: פרוכת, כפורת, זוג "עצי חיים", גביע כסף ושמונה טסים. היסוד התנה עם הקהל, כי תשמישי קדושה אלה יהיו מונחים תחת ידיו וזרעו אחריי "עד סוף כל הדורות". היסוד נדב לבית-הכנסת טס יפה מאוד, שחקקות עליו באו-תיות כסף עשרת הדברות. הטס נתלה מעל ארון-הקדוש. הטס עלה ליסוד בסך 600 זהובים. היסוד נדב לבית-הכנסת פרוכת וכפורת רקומות בחוטי זהב ועם אותיות של זהב "וזאת נדב מוהר"ר יסוד". הוא נדב אבן-שיש בשביל השולחן אשר על הבימה ולפני ארון-הקדוש. בתרומתו ובתרומת ראש-הקהל לייב בן משה חוקן הגג. התרומה הגדולה ביותר שתרם היסוד לבית-הכנסת הייתה הבימה הנהדרת, שנבנתה מאבן-שיש בסגנון הבארוק, בימה "אשר לא נראה כמוהו כמעט בקצה הארץ". הבימה הזכירה בצורתה היכל קטן מפואר. קמרו הבימה נשען על 12 עמודי-שיש קטנים. בארבעת הקצוות ישבו אריות. למעלה התנשא כעין מגדל. הבימה עלתה ליסוד הרבה כסף, קרוב לשלושת אלפים זהובים.

את ארון-הקדוש בנתה מחדש ח"ק (גבאי!) "בדק הבית". דלתות הארון היו עשויות נחושת. על מקום-מושב אחד ליד ארון-הקדוש עמדה אבן. לפי מסורת, שהיתה רווחת בוילנא, היה זה מקום-מושב של הרב שמואל בן אביגדור, חתנו של היסוד; לאחר המחלוקת הגדולה אתו החליט הקהל אחרי פטירתו להניח את האבן, כדי שלא ישב אחר על מקומו.

גבאי בית-הכנסת הגדול היו גבאי ה"צדקה הגדולה". ההכנסות מבית-הכנסת היו מוקדשות לצרכי צדקה. בשנת תקנ"ז (1797) בנו מחדש גבאי "בדק הבית" יחד עם ה"צדקה הגדולה" את עזרת הנשים בשתי קומות.

ליד ה"פוליש" (הפרוזדור) של בית-הכנסת היו שני חדרי-תפילה. מעל לפרוזדור היה "חדר-הקהל", שלושה חדרים, שבהם היה מתאסף הקהל. בכניסה לפרוזדור הייתה ה"קונע", כלומר עמוד הקלון. לעמוד זה היו קושרים בשרשרת את העברין לפי פסק בית-הדין או הקהל. חדר-המדרגות הלוליינות, שהובילו אל הגג, שימש כמקום-מעצר לעבריינים.

על הגג היה מונח במקום בולט כדור מתותח, זכר מהתקפה של צבאות רוסיה על העיר בשנת 1794. מספרים, כי בזמן ההפגזה ביקשו המוני העם מיקלט בבית-הכנסת הגדול. הגאון ר' אליהו (הגר"א), שהיה בבית-הכנסת פתח את ארון-הקדוש והתחיל לקרוא בבכי מר את פרק כ' מספר תהלים "יענך ה' ביום צרה". הציבור, גברים נשים ואפילו ילדים, חזרו אחרי שבע פעמים על פרק זה תוך בכי ואנחות קורעות לב. לפתע נפל כדור תותח על הגג ונשאר שם תקוע. האנשים נבהלו מאוד, אך הגר"א הרגיע אותם ואמר "בטל, בטל!". ואמנם אז פסקו הקרבות.

בראשית המאה שעברה בנה הקהל גזוזטרה יפה מעץ, שכיסתה מבחוץ את בליטת קיר-המזרח. הגזוזטרה נבנתה בצורת שני יציעים, אחד על גבי השני, עם עמודים גדולים יותר, המחזיקים את המבנה, וקטנים יותר, המשמשים מעקה. ארבעת העמודים של היציע העליון מחזיקים טמפנון קטן, ציורי, קישוט שלא היה כדוגמתו בבית-הכנסת מאבן בפולין וליטא.

על-יד בית-הכנסת פעלו החברות "גר תמיד" "שומרים לבוקר" ו"מגידי תהלים". "תיקון חצות" היו עורכים בבית-הכנסת הגדול במשך שלושת

השבועות מיום י"ז בתמוז עד ט"ז באב. בית-הכנסת הגדול בוילנא שימש מרכז לחזנות. רק חזנים מעולים יכלו להתקבל שם. הופיעו שם החזנים ר' יואל-דויד, המכונה "הבעל-הבית" הוילנאי, ג. סירוטה, מ. הרשמן ואחרים. רבים מהם נתקבלו בקהילות גדולות אחרות אחרי שנת-

1944, היה בית-הכנסת הגדול כמעט שלם. רק הגג נפגע ודלתות הנחושת של ארון-הקודש נע-קרו. שאר בתי-המדרשות ובתי-הכנסת ב"חצר בית-הכנסת" נפגעו קשות. בראש-השנה של שנת תש"ה התפללו מניין של יהודים, שתזרו מהיערות, תפילת מוסף בבית-הכנסת הגדול, כשגשם מטפטף מהגג על המתפללים.

קומץ הנצולים, שהקימו מחדש קהילה יהודית בוויילנא, פנו אל השלטונות הליטאים-סובייטיים החדשים בבקשה לשפץ את בית-הכנסת הגדול, אולם השלטונות האלה, שדכאו כל פעולה לשיקום חיי תרבות יהודיים בעיר, לא שעו לבקשה. לאחר סילוק הריסות בתי-המדרש ב"חצר בית-הכנסת", נתנו הוראה לפוצץ בדינאמיט גם את הבנין האדיר של בית-הכנסת הגדול. הם נימקו את הצו בחשש להתמוטטות הבנין. כך בא הקץ למעוזם של יהודי ירושלים דליטא, מעוז רוחם ונפשם במשך למעלה משלוש מאות שנה.

ביבליוגרפיה:

- ס. ברשדסקי: תולדות הקהילה היהודית בוויילנא (ברוסית). בירחון "ווסחוד" 1887, חוב' 4.
- ישראל קליוזנר: תולדות הקהילה העברית בוויילנא. וילנא תרצ"ח.
- ישראל קליוזנר: יהודה ספרא ודיינא (היסוד). ברב-עון "ציון", ירושלים תרצ"ז.
- ד. דוידוביץ: בתי כנסת בפולין וחורבנם, ירושלים תש"ך.
- לייזער ראן: אש פון ירושלים דליטע. ניו-יארק 1959, עמ' 125, 348.
- ש. קאטשערגינסקי: צווישן האמער און סערפ. בוע-נאס-איירעס 1950, עמ' 53.
- א. סוצקבר: דרך היסורים של משורר-פארטיון יהודי, ב"דבר" מיום 21 בנובמבר 1947.

פרסמו כחזנים של בית-הכנסת הגדול בוויילנא. בחצר בית-הכנסת ומסביב לה נוסדו עוד בתי-מדרש ובתי-תפילה של חברות ואישים-נדבנים. "חצר בית-הכנסת" ("שולהויף") היתה איפוא מרכז לתורה ולתפילה ומרכז למוסדות הקהילה כמו מקום-מושב בית-הדין, בית-המרחץ וה-מקוה, והבאר, שאליה הובאו בצינורות מים ממעיין. חצר-בית-הכנסת היתה תמיד מלאה תנו-עה וחיים, הן של אנשים ההולכים להתפלל ולל-מוד והן בימי-חול, של רוכלים, המוכרים הן תשמישי-קדושה והן דברי מאפה ומאכל שונים. בשעה שצריך היה להעמיד את הספריה הגדו-לה, שהוריש לציבור ר' מתתיהו שטראשון, לשימוש קהל-הקוראים, מסרו גבאי "הצדקה הג-דולה" בשנת תרנ"ג את "חדר-הקהל" לצרכי הספריה. כיוון שהמקום היה צר, החליטו הגבאים לבנות בית מיוחד לספריה. בית זה הוקם על-יד הקיר המזרחי של בית-הכנסת הגדול, במקום שלפנים היו שם חנויות למסחר בגריסים. חנוכת הבית נערכה בחול-המועד פסח תרס"ב.

כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה וצבאות רוסיה היו בנסיגה, נתנו השלטונות צו להעביר עתיקות לפנים-רוסיה. מבית-הכנסת הגדול הוע-ברו אז למוסקבה תשמישי-קדושה יקרי ערך, בתוכם מנורת נחושת עתיקה. הם לא הוחזרו אחר-כך, ונשארו במוסקבה.

בימי השואה, שבאה על הקהילה בימי מלחמת העולם השנייה עם פלישת צבאות גרמניה הנא-צית, נשאר בית-הכנסת שלם. אחרי שהעיר שוחררה משלטון הגרמנים הנאצים וגירוניהם הליטאים על-ידי הצבא האדום בפקודו של המר-של י.ד. טשרניאחובסקי (יהודי) ביום ה-13 ביולי

בניי התעשיה
מקור ברוך, ירושלים
טל. 22932

ש. קריצ'מר ובניו
סמלים ומדליות
אמנות מתכת

רבי יוסף יואל ריבלין שליט"א

בנימין אבי-נאוו

כסוף שיער, עליו, חייכני, בעל צעדים קטנים ומהירים. מוכן תמיד לדבר ולספר על ירושלים ויושביה. ירושלים דאן, ירושלים דהיום, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה.

נדבך מנדבכי ירושלים, וירושלים נשמתו. כזה הוא האיש רבי יוסף יואל ריבלין שליט"א. נולד בירושלים לאביו רבי ראובן בן רבי יוסף יואל ז"ל, שהיה מראשוני פורצי החומות ומראשוני בוני הישוב החדש מחוץ לחומות ירושלים העתיקה.

סבו רבי יוסף יואל ז"ל, דגל לא רק בהרחבת ירושלים, אלא גם בהרחבת הישוב היהודי בכל ארץ ישראל. וקיים את שאיפתו הלכה למעשה. הכמיהה להרחבת הישוב בארץ שהפרופ' ריבלין ינק מבית אביו, הנחתה אותו מימי ילדותו ועד עתה. דרך זו הביאתו להתקרב לסיסמה של "שתי גדות לירדן", והוצע ע"י מפלגת "חרות" כמועמד לכהונת נשיא מדינת ישראל.

מי אינו זוכר איד עם תום מלחמת ששת הימים, סייר רבי יוסף יואל (מבעד לעדשת הטלויזיה וגלי הרדיו) עם כל יושבי הארץ מסביב לחומת העיר העתיקה והחדשה. איד שוחח עם כל מי שפגע בדרכו, ועם כל אחד ואחד בשפתו הוא — ערבית, תורכית, קורדית וכו'.

רבי יוסף יואל ריבלין שליט"א קבל את הדוקטוראט בשנת תרפ"ז באוניברסיטה בפרנקפורט ענ"מ. החל משנת תש"ז ועד שנת תשי"ט (עת פרש לפנסיה), כיהן כפרופ' באוניברסיטה העברית בירושלים.

אהבתו לירושלים מתבטאת במחקריו הרבים על תולדות ירושלים ויושביה, ותרומתו החשובה בשטח זה, הוא ספרו על "מאה שערים" ועל עלייתם של תלמידי הגר"א בספר "הגר"א" שהופיע בהוצאת "מוסד הרב קוק" ובפרסום שני כרכים מאגרות הפקוא"מ (הפקידים והאמר-

כלים של אמסטרדם) בהשתתפות מר בנימין ריבלין יצ"ו.

מקורב הוא לצבור הספרדי בירושלים, ודבר זה הביאו לעסוק בחקר יהודי המזרח.

מצטמצם אני ומזכיר כאן רק חלק מפרסומיו (בעיקר אלה המתייחסים לירושלים), ואין אני בא כאן לפרט את כל מחקריו, מאמריו ותרגומיו של רבי יוסף יואל, כי רבים הם. אולם, אין אני יכול להתעלם מן עבודתו העיקרית — תרגום הקוראן לעברית. —

משימה בלתי אפשרית:

רבים מילידי ירושלים קבלו על עצמם משימות אשר אפשר לכוונתם בשם "משימה בלתי אפשרית".

גם הפרופ' ריבלין שיחי', הנו אחד מאלה, אשר קבל עליו משימה מעין זו, והוכיח לעין כל, כי אוירא דא"י מביאה את האדם לידי התעלות ולידי כח עליון אשר כח זה מוציא לפועל משימה שהשכל הפשוט רחוק מלהבינה.

מר י. י. אלחנני בספרו "שיחת סופרים", בתארו

שבחבורה" הוא חברנו היקר הפרופ' ריבלין שליט"א.

כשהפרופ' ריבלין עולה לדוכן, מחייה הוא נפש השומעים בדבוריו הקלילים. בתאור משפחת בעל השמחה ודמויותיה. משלב פסוק בפסוק וענין בענין והכל מפרשת השבוע.

גרמה שלא היתה תגיגת בר-מצווה בבית הכנסת ואשר בה כובד הפרופ' ריבלין לברך את הנער, (ויהא זה נער מחו"ל) שלא מצא במשפחת בעל השמחה קרבה לירושלים.

אין שמחה בבית הכנסת שרבי יוסף יואל, אינו לוקח חלק בה. ותמיד מהווה הוא ה"מסמר שב-חבורה". תמיד יודע הוא לספר על תולדותיה של משפחת בעל השמחה, אף אם המשפחה אינה נמנית דוקא בין תושבי ירושלים או תושבי ארץ ישראל.

זכורני שבהילולה של האדמו"ר אבו חצירא זצ"ל, עמד הפרופסור ריבלין וספר והקסים את קהל השומעים על הניסים והמופתים שהראה האדמו"ר אבו חצירא אביו וקנו של הרב אבו חצירא יבלח"ט אשר נתן כבוד לבית הכנסת ישרון, ומיום שקבע הרב אבו חצירא מקום מושבו בירושלים השכין כבודו בבית הכנסת ישרון.

אישיותו וענותנותו גרמו, שכל אחד מן המתפללים יודעים ומכירים מקום מושבו בבית הכנסת, וכל מי שבידו האפשרות, אינו שוכח עם תום התפילה, לגשת ולברכו בברכת "שבת שלום".

יה"ר ונזכה להסתופף בצלו עוד שנים רבות. ולרבי יוסף יואל ריבלין שליט"א יאמר "חזק ואמץ" יישר כוחך, עד מאה ועשרים.

את מידענו מספר, שעוד לפני שנים רבות העיר י.ה. ברנר על תרגום הקוראן: "הו הו! אדם מקבל עליו משא של אקדמיה? ארבעים שנה שיקע איש ירושלים זה במפעל התרגום, עבד לילות כימים, תרגם ופסל, חזר ותיקן עד שעלה את כל הקוראן בלבוש עברי". (כן הוציא מחקר על דיני הקוראן בשפה הגרמנית, ותרגם את הרצאותיו של פרופ' גולדציהר על האיטלם).

אם בעולם כולו מוכר ומדע ידינו חברנו רבי יוסף יואל שיחי' בזכות עבודתו הספרותית, הרי אצלנו בישרון מדע הוא גם בזכות אישיותו, ענותנותו.

הפרופ' ריבלין הגו מתפלל קבוע בבית הכנסת ישרון מאז הווסדו. את מקומו בביהכ"ס קבע דוקא בשורה השלישית במקום צנוע. ענותנותו גרמה לו שכל באי בית הכנסת יכירוהו — כקטן כגדול.

כניסתו לבית הכנסת נעשית בצעדים קטנים ומהירים. דומה, כאילו מרחף הוא מעל לרצפת בית-הכנסת, נוגע ואינו נוגע, משתדל להקדים שלום, להעצר, לשוחח עם כל הנקרה בדרכו לבית הכנסת על כל נושא שהוא, ובעיקר על הנושא החביב עליו ביותר — "תולדות ירושלים". רבי יוסף יואל, הוא לא רק ממייסדי הסתדרות ישרון, הוא גם ממייסדי ספריית ישרון, שזכינו זה עתה לראותה בתפארתה. מילא תפקידים רבים בהסתדרות ישרון, ואינו חוסך מזמנו למען הסתדרות ישרון.

מנהג הוא בבית הכנסת ישרון, שכל נער המגיע למצוות, מוזמן אחד מן המתפללים לעלות לדוכן ולברך את הנער שהגיע למצוות.

בין המברכים ת"ח מכל הגילים, אולם "הצעיר

...אני חושב שכיום תפקידו של רב הוא לא רק לפסוק את הדין אלא בעיקר להסביר את הדין. אי-אפשר לשכנע את העם רק מתוך סמכות. היום צריכים לקרב את הרחוקים, להשפיע עליהם, להסביר להם את היחס בין היהדות לבין החיים היומיומיים. צריך לחנך רבנים שידעו לא רק איך לפסוק הלכה, אלא גם איך להסבירה, ובפרט איך לקרב את הנוער לאידיאלים של היהדות. בשביל זה אני חושב שמי שעוזב את הישיבה למשל, אפילו אם הוא למדן מופלג, הוא עוד אינו רב. מפני שלרבנות דרושה היום הכנה כדי לדעת להשפיע על הציבור אפילו באמצעים הטכניים של "פאבליק ריליישן" ואז ישפיעו גם על דעת הקהל.

(הרב יעקובוביץ, הרב הראשי לאנגליה ב"הצופה")

שדה עשיו ואוהל יעקב

(חלום לוחם)

מרדכי בן דויד לבנון

"...מי יקום יעקוב? כי קטן הוא" (עמוס ז, ה).
"...יחזיקו עשרה אנשים... בכנף איש
יהודי..." (זכריה ח, כג).
"יכירו וידעו כל יושבי-תבל..." ("עלינו
לשבח").

"...עשו איש יודע ציד, ויעקב איש תם, ישב
א ה ל י מ" (בראשית כה, כז).
"הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב..."
(ספרי בהעלותך ט י; רש"י וישלח לג, ד).
"...לכו ונכחידם מגוי..." (תהלים פג, ד).

ג

איש תם אני, איש תם קטן
אך חי וערבי החזון:
אלי אשוב, אצמח, אנוב,
אבריא, אטהר, חיים אבחר,
אבטח, אחזק, בטוב אדבק,
חרות-חרות, * ודרור ופדות.

א

להוט לצוד שלח, אתה גם חי?
אתמול גרפת: "נע ונד" רמאי!
פמה גבוה אתה! רדוף, ירוד!
חושף, כובש הפל-בהול, פחד!
עשיר, שבע-אף אביון גדל
אני-שלום, שלי, עולה אל על...

ד

תאבה, תמאן-תשבר כל-פסיל
תמאס תבעט בכל-אליל,
תוביל לי כל-גנייה שי
תפיר תדע: צורי עוד חי.
כנפי תאחז, חקי תשמר,
ושלום-אמת וזיו ראור.
עם קהל נוסעי ביהר שומרון
-מה-טוב הוא אהלקי!- תרן.

ב

מה-לא זיפת? לא שרפת?
גם חנקת, גם חבקת.
פה חסת, שם פרת,
חי קברת, -הצטערת-
דם חמדת, דם-עמדת-
שאול שנאתני-הכרעתני?

ירושלים, עיר הקודש, אביב תש"ל

* על פי הדרש הידוע באבות פרק ו, ב על "חרות". ("כי תשא" פרק לב, טו).

"עוד ינובון בשיבה..."

ד"ר שמעון שרשבסקי

מיכאל אבי יעל

בראש-חדש כסלו מלאו שבעים שנה לד"ר שמעון שרשבסקי — מותיקי חברי הסתדרות "ישרון" — שעשה משכנו, מאז עלותו ארצה מברלין, בתרצ"ד, בירושלים. למעלה מימי דור שימש ד"ר שרשבסקי מנהל מחלקת הרנטגן ב-בית-החולים "בקור-חולים" בירושלים, וכך זכה להיות רופא חולים לרובבות בראי בצלם, יהודים וערבים כאחד. למרות היותו רופא מומחה בתחום מוגדר (רנטגן) זכה להוקרת רבים מחוליו דוקא בשל היותו קודם לכל אדם המאזין לצרת וולתו. תמיד התעניין לדעת מה מעיק ולוחץ על חוליו ולא הסתפק בקביעת דיאגנוזה למחלה המסוימת. דומה כי דוקא טפוס זה של רופא, הולך ונעלם מחברתנו עם גבור עידן ההתמחות גם במקצוע הרפואה. ידע אני על חולים רבים שהעדיפו את הטפול הפשוט יותר, לו זכו במכון הרנטגן של היובל, על הטפול החדש והממוכן שאותו יכלו לקבל במכוני רנטגן, המצוידים במיטב חידושי הטכניקה, וואת בעיקר בגלל תשומת הלב האי-שית לה זכו ושלח לא ישווה אף הצידוד הרפואי המשוכלל ביותר.

כבן למשפחה דתית-ציונית שמוצאה במזרח-אירופה וגופה נוטה למערבה, נתברך ד"ר שרשבסקי — כשמונת אחיו ואחיותיו החיים רובם בישראל — בהרמוניה, שניתן להגדירה "כיפיפו-תו של יפת באהלי שם". מעולם, גם בהיותו עדיין בגרמניה, לא גרס אורח-חיים נוסח "היה יהודי בביתך ואדם בצאתך", שכן בתודעתו, חינוכו ואורח חייו לא מצא סתירה בין השניים. כל פרשת חייו מעידה על כך כי הוא משתדל למצות עד תום את הטוב והחיובי שבאדם כיצור אלוהי וביהודי כבן לעם שעליו הוטלו חובות מיוחדות המתבטאות, הלכה למעשה, בדת ישראל. הרמוניה זו, החשובה כל כך להמשך קיומה של היהדות בחברה המודרנית של המאה העשרים, הצליחו

הוא ורעייתו אלפרידה, להקנות גם לשלושת ילדיהם, המשתדלים — מצידם — למוסרם הלאה גם למניין הנכדים שבהם נתברך ד"ר שרשבסקי. בשל היותו בעל השכלה רחבה וראיה רחבת אופקים, ובשל הרגשת האחריות הציבורית הנובעת בקרבו עד היום, לא הסתפק שמעון שרשבסקי מעודו בפעילותו הרפואית-מקצועית. לרבים הוא ידוע דוקא בשל פעילותו הפוליטית. זו החלה במסגרת "צעירי מזרחי" בגרמניה, נמשכה בארץ במסגרת "הפועל-המזרחי", אולם בשל האופי הלא-טהור של העבודה הפוליטית ברוב המסגרות המפלגתיות המוכרות בארץ, מצאה פעילות זו כבר לפני שנים את בטויה בחוגים קטנים, ולאו דוקא בעלי השפעה פוליטית בצבור הישראלי. הדעות בצבורנו חלוקות עד היום באשר לארגונים כמו "ברית שלום", "אחדות" ו"ליגה יהודית-ערבית", שלהם השתייך ד"ר שרשבסקי לצד אי-שים כג.ל. מגנס, מרטין בובר, משה סמילנסקי, בנימין ז"ל וילח"א ארנסט סימון ואחרים, אולם דומה שאיש אינו מטיל ספק בכנות האישית שהביאה אנשים אלה לפעול במסגרות אלה. דומה כי אנשים אלה, מעצם טבעם, לא ירדו לדרגת פוליטיקאים מקצועיים ומקצוענים והמוטובציה העיקרית לפעילותם היתה ונשארה דתית, אידיאליסטית והומניסטית. לדעתם, דוקא בשל כך יש יותר משום קורטוב של טרגדיה בכך שבעולמנו המשוסע והמסוכן עד כדי איבוד צלם האדם, לא הצליחו רעיונות אלה של כבוד האדם ואחוות אנוש, להכות שורשים עמוקים יותר. בעל היובל והקרובים לו בדעה חשים בכך וכואבים את הדבר; אבל ספק אם ליבם ומוחם של רבים אחרים ער לסכנה הנובעת מכך.

פרשה בפני עצמה הם הרעיונות והפרושים למקרא שאותם מספר חתן היובל מדי פעם, למקורביו. נביא כאן רק דוגמא אחת; המעידה

שמואל אבי עדה

לבנים א' (ע"ש מיוחס) שברחוב הרב קוק של ימינו. ר' אברהם נתגלה מהר כעובר לפני התיבה מחונן וקולו הנאה שאותו עוד היום נשמע בנחת על ידי המתפללים. בזמן שהוא התחיל לעבוד בעיריית ירושלים במחלקת המים ובמשך 33 שנה התמיד בתפקידו. נסיונו שרכש לעצמו בעבודתו עמד גם לישראל שראשיה הטילו עליו תפקידי כבוד. ר' אברהם הצעיר נהיה לחבר ועדת בית הכנסת ועד היום הוא ממשיך להיות אחד מחברי הוועדה ההיא, תמיד מוכן לעזור בעצה ומעשי ידיו. דורות של באי בית הכנסת זכו לברכתו ככהן המבין את דברי הברכה המשולשת כביטוי אהבתו לציבור. היה מנהל החשבונות של ישראל במשך הרבה שנים.

מברכי חתן "היובל וחצי" הדגישו בדבריהם את צניעותו, המשמעת וההתמדה בתפילה ובלימוד שבהם מצטיין בקיאות. יוכה ר' אברהם לשנים רבות.

ביום כ"ה במרחשון תשל"א התאספו באולם ישראל ע"ש א' עליאש חברים וידידים למסיבה צנועה לכבוד חברנו הוותיק לרגל יום הולדתו. ברכוהו הרב ש. נתן, גשיא הכבוד של ישראל ר' מרדכי ב"ר דוד לבנון, פרופ' י' י' ריבלין והרב פרופ' ל"י רבינוביץ.

ר' אברהם קוטיק, כפי שנקרא עוד ביום עלייתו ארצה עם רעתו ושתי בנותיהם בתמוז תרפ"ה ממרקולשטי (בסרביה), בא להצטרף אל הוריו — אביו היה ר' זאב ב"ר מאיר אהרן הכהן קוטיק — שהיו גרים בירושלים. כבן 30 היה אז; בחיפושיו אחרי חוג מתאים לדרכו בקודש פגש בחוג צעיר, בני גילו, שהגו את הרעיון ושאלו ליצור קהלה שבקרבה נערכות התפלות על פי מסורת ירושלים המקודשת בצורה נאה והולמת גם את ציפיות העולים החדשים של הימים ההם. מייצגי דמות ישראל עשו עליו רושם וברצון ביקש להיות במחיצתם. אז נערכו תפילות הקהלה הצנועה שבה התארגנו טובי ירושלים ויקיריה בבית הספר

היה יכול לעשות זאת ועל כן "יעש ה' אלקים..." פרוש זה, אשר דומה כי אכן הוא הפשט האמיתי, לא נמצא, לפי מיטב ידיעתי, באף אחד מן הפרשנים.

ביום חגו אנו מצטרפים לבני משפחתו של חתן היובל ומאחלים לו בריאות, אריכות ימים ופעילות פוריה, שכן דוקא פעילות זו, שסוטה כמעט תמיד מן הליכה בתלם, היא אות וסימן לחרות האדם ועצמיותו ולפתיחות החברה בישראל, המאפשרת, למרות הקשיים החיצוניים בהם אנו נתונים, חופש ביטוי לכל החי בקרבה.

אף היא עד כמה אישיותו של שמעון שרשבסקי ודרכי מחשבתו כרוכים זה בזה. בבראשית ג', 7, נאמר על אדם וחוה "ויתפרו עלה תאנה" ואילו בבראשית ג' 21, נאמר "ויעש ה' אל-קים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם". השאלה המתעוררת היא מדוע עשה דוקא ה' כתנות עור ולא יכלו אדם ואשתו לעשותם, ואילו עלי תאנה תפרו הם עצמם? — ותשובת חתן היובל: כל עוד לא הותר בשר לאכילת האדם, אף אסור היה לו להרוג בהמה, ממילא לא יכול היה לתפור לעצמו כתנות מעור בהמה ורק הקב"ה

על החסר בספרית ישרון

העושה צדקה בכל עת זה הכותב
תורה נביאים וכתובים ומשאלין
לאחרים".
(כתובות נ"א)

החסרים לנו במיוחד. כרשימה ראשונה מתבקשים
הספרים דלקמן:

1. שו"ת חכמי פרוניניצא, מהדורת א. סופר.
2. שו"ת הראב"ד, מהדורת קאפח.
3. שו"ת הראב"י אב"ד, מהדורת קאפח.
4. שו"ת אחינעזר, ר' ח. ע. גרודזנסקי
5. שו"ת שרידי אש הר' וינברג.
6. ספרי חזון איש על ד' חלקי ש"ע.
7. שו"ת דובב מישרים לה"ר וינדפלד 3 חל'.
8. ישכיל עבדי, הר' עוב' הדאיה 7 חלקים.
9. יביע אומר הר' עוב' יוסף 8 חלקים.
10. קול מבשר הר' משולם ראטה 2 חלקים.
11. ציץ אלעזר הר' ולדנברג 9 חלקים.
12. שו"ת מהרי"ץ, הר' י. צ. דושנסקי 2 חלקים.
13. שו"ת אהל משה הר' י. מ. צווייג 2 חלקים.
14. שו"ת עין הבדולח הר' צ. מנהימר 2 חלקים.
15. חתן סופר ה' ש. ערנפלד 2 חלקים.
16. חזון יחזקאל להר' אברמסקי.
17. עמק הנציב על הספרי הר' נ. צ. ברלין.
18. תנ"ך באנגלית הוצאת Soncino.
19. מדרש באנגלית הוצאת Soncino.
10. מלון בן יהודה. הנהלת הספריה

בתחילת שנת תשל"א מורגשת התעוררות
בולטת במספר המבקרים בספריה. הריהוט
והתאורה החדשה נוסכים שקט ואוירה של למוד
ועיון על באי הספריה. ויש קוראים קבועים
הבאים אל הספריה כמה ערבים מדי שבוע. בין
צבור הקוראים נמנים תלמידים מבתי ספר תיכונים,
נייט, סמינרים למורים וגננות ומשתלמים שונים,
הולך ומתרבה גם מספרם של פרופסורים חוקרים
ותלמידי חכמים שאוסף הספרים בתחומי היהדות
המצוי בספריה מאפשר להם עיון ומחקר במקום.
לרשותם של תלמידי חכמים ואנשי מחקר שני
חדרי עיון מיוחדים.

בד בבד עם רבוי המשתמשים בשירות הספריה
מתברר כי תקציבה המצומצם של הספריה לצורך
רכישת ספרים אינו מאפשר להדביק את הקצב
לרכישת הספרים הדרושים למעינינו. לכן אנו
פונים אל קוראי "טורי ישרון" שספריית "ישרון"
ודאי יקרה בעיניהם בבקשה אם יש ברשותם
ספרים ויהיו מוכנים לתרום אותם לספריה. ית-
קבלו בהבעת תודה כל סוגי ספרים בשטח התור-
ני ומחקר בחכמת ישראל ויהדות אף בלועזית.
נשתדל לפרסם מדי פעם רשימה של ספרים

לכבוד מערכת "טורי ישרון"
א.ג.

מר מנחם בן ישר במאמרו "על סידורי תפילה
חדשים" ב"טורי ישרון" חשון תשל"א מתפלל על
שבסידור צה"ל "בברכת העבודה יש פיסוק המפריד
בין "אשי ישראל" ומשייכם למעלה ובין ותפלתם
המשוייך כלפי מטה". לפי דעת בעל המאמר יותר
נכון להסמיק אשי ישראל ל"ותפלתם והכוונה לתפלה
שבמקדש שייכנה.

אמנם בער בסידורו מפרש ג"כ שהכוונה לתפלה
שבמקדש, ברם יש שתי דעות: תוספות במנחות ק"י
וח"ל מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהם של
צדיקים... והיינו דאמרינן ואשי ישראל ותפלתם...
ובטוש"ע ס' ק"כ מביא את המדרש בזה"ל מיכאל שר
הגדול מקריב נשמתן של צדיקים על מזבח של מעלה.
וע"ז אומר הפרישה "ואשי ישראל" כלומר אנשי
ישראל הנקריבים ע"י מיכאל.

דעה שניה בתוס' הג"ל ויש אומרים דקאי דלעיל
והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל, ועל
זה כותב הטור והכי פירושו: והשב את העבודה לדביר
ביתך ואשי ישראל, ותפלתם תקבל ברצון תחילת
דבור וכן מכריע הגר"א להלכה.
ומה שנזכר שתי פעמים "ותפלתם" בתפלה זו
מפרש הט"ז ש"ע או"ח ק"כ שתפלתם הסמוך לאשר-
ישראל מדובר בתפלה בומנה שהיא במקום קרבן.
ואלו לתפלתם שלמעלה הכוונה לתפלה אף שלא
בומנה שגם עליה יש שיר כקורא בתורה. אך דעה
זו שהכוונה לתפלה במקדש לא מוזכרת בש"ע.
בקשר לחילופי נוסחאות בסידור צה"ל יש לציין
לשבת את הרב גורן שליט"א על אשר ראה לנחון
לשנות את הנוסח ב"ויקום פורקן" מהנוסח המקובל
למרנן ורבנו וכו' די בבבל" לנוסח המתאים יותר
למציאות "ודי בכל ארעת גלותא" שכן כיום אין
מרכיבים רוחניים בבבל. שמאל סתיו

בני מצוה

בפרשת נח דוד קולק. המברך: הרב שמואל נתן.
בפרשת חיי שרה משה קורטיס. המברך: עו"ד
מנדל שרף.
בפרשת ויצא עופר זהבי. המברך: הפרופ' י' י'
ריבלין.

יבורכו אבות על בנים

לפרופ' נחום אהרנפלד ורעיתו לנשואי הבת.
למר שלמה טברסקי ורעיתו לנשואי הבת.
לרב ד"ר חיים לוין ורעיתו לנשואי הבן.
ברכות נאמנות לרב פרופ' ד"ר ישראל אברהם
ולרעיתו לרגל הולדת הנכד הראשון.

פעולות ישרון

החל מפרשת בראשית חודשו הדרשות אחרי
תפלת ערבית של שבת, והפעם פתח הרב פרופ'
ד"ר ישראל אברהם, המשיכו בפרשת נח הרב
דב כ"ץ, בפרשת לך-לך פרופ' ד"ר ישעיה ליב-
ביץ, בפרשת חיי שרה הרב פרופ' ד"ר ל"י רבי-
נוביץ, בפרשת תולדות הרב יעקב כ"ץ ובפרשת
ויצא מר משה פשר.
הנסיון לחדש גם את ההרצאות בלילות שבת
בשעות הערב לא הצליח, מספר המשתתפים לא
הצדיק את המשך הפעולה. שתי ההרצאות הרא-
שונות ניתנו על ידי הפרופ' ד"ר ישעיה ליבוביץ

כוס תנחומים

הלך מאתנו מתפלל ותיק, מר משה הורביץ
ז"ל. חברי ישרון מביעים את השתתפותם למש-
פחה.
אברהם האזור ז"ל, בן ה-95 ביום מותו, נלקח
מאתנו, תנחומים לבניו.
ביום השלישים לפטירת חברנו הד"ר צבי ב"ר
אברהם וולשטיין ז"ל נערכה בבית הכנסת המר-
כזי אזכרה שבה למד הרב יעקב כ"ץ משניות
והפרופ' ד"ר י' י' ריבלין ספד לזכרו.
חברי ישרון משתתפים באבלו של מר משה
ויינברגר-גפני (מלוס אנג'לס) בהלקח ממנו רעיתו
ז"ל שהובאה לקבורה בירושלים.

זמני התפילה לחודש טבת

פ' ויגש ה' בטבת	תפלת מנחה — 4.30 ; קבלת שבת — 4.45 ; דרשה על פרשת השבוע. לימוד "עין יעקב" — 7.00 ; שחרית — 8.00.
2.1.71	מנחה גדולה — 12.45 ; מנחה — 4.25 ; ערבית במוצש"ק — 5.25.
פ' ויחי	תפלת מנחה — 4.35 ; קבלת שבת — 4.50 ; דרשה על פרשת השבוע.
י"ב בטבת	לימוד "עין יעקב" — 7.00 ; שחרית — 8.00.
9.1.71	מנחה גדולה — 12.45 ; מנחה — 4.30 ; ערבית במוצש"ק — 5.30.
פ' שמות	תפלת מנחה — 4.45 ; קבלת שבת — 5.00 ; דרשה על פרשת השבוע.
י"ט בטבת	לימוד "עין יעקב" — 7.00 ; שחרית — 8.00.
16.1.71	מנחה גדולה — 12.45 ; מנחה — 4.35 ; ערבית במוצש"ק — 5.35.
פ' וארא	תפלת מנחה — 4.50 ; קבלת שבת — 5.05 ; דרשה על פרשת השבוע.
כ"ז בטבת	לימוד "עין יעקב" — 7.00 ; שחרית — 8.00.
23.1.71	מנחה גדולה — 12.45 ; מנחה — 4.40 ; ערבית במוצש"ק — 5.40.

באיחולים לבביים מחברת

שרון טורס

מארגני סיורים לישראל ולאירופה

שושנה ודוד וינגרטן

With the Compliments of

Sharon travel associates, inc.

WHOLESALE TOUR ORGANIZERS

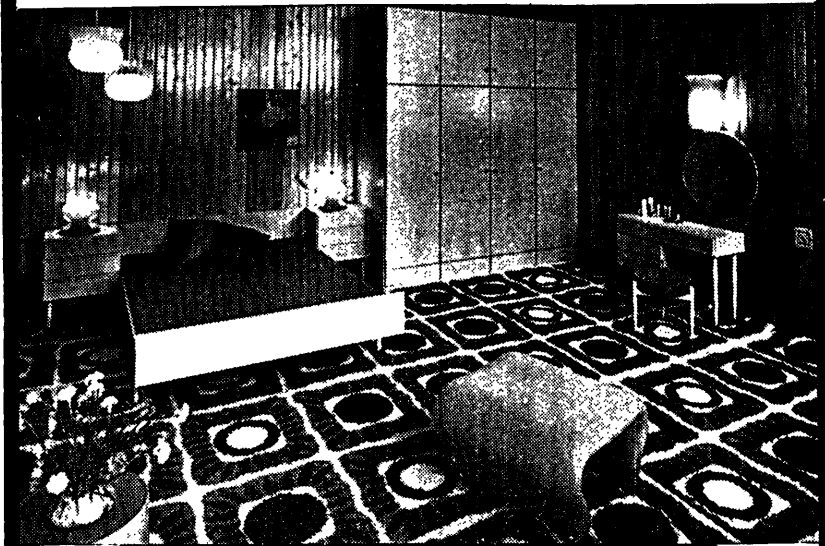
ISRAEL AND EUROPE

18 E. 48th St. N.Y., N.Y.

SHOSHANA AND DAVID WEINGARTEN

OWNERS

רהיטי הבית

שליף לק — חדר השינה לאניני הטעם
לראשונה בצבע לבן מט מקורי
מחיה את החדר והרהיט, עמיד בפני
שריטות ושחיקה.

רח' שלום ציון המלכה 5
ירושלים, טל. 23884

רהיטי "מבט"

★ ירושלים
★ תל-אביב
★ חיפה
★ לונדון

מגדל — בנין
חברה לבטוח בע"מ

חברת הבטוח הדואגת לכל לקוח

TUREI YESHURUN

Monthly published by the Yeshurun Organization, Jerusalem

Editor: Zwi Korech

Editorial board: N. Ben-Menahem, S. Weingarten, B. Kosovski

Postal address P.O.Box 7018 Jerusalem, Israel

Single copy — \$ 1, Subscription price, 1 year, \$ 10

מוסד ביאליק *מבחר ספרים חדשים

ח. מרחביה

התלמוד בראי הנצרות

מחקר מקיף ורביענין על ההתפתחויות בפרשנות המקראית הנוצרית למן תחילת ימי הביניים ועד שריפת התלמוד בפאריס.
475 עמ', בלוויית ציורים ותמונות. — 30 ל"י

מרדכי וילנסקי

חסידים ומתנגדים

אוסף מלא של כתבי הפולמוס במחלוקת בין החסידים והמתנגדים, שניטשה בגלוי בשנת תקל"ב ונמשכה והלכה במלוא חריפותה עד ראשית המאה הי"ט. מבואות מפורטים והסברים.
שני כרכים. 351 עמ' + 683 עמ'. מחיר שני הכרכים — 35 ל"י

שמואל הוגו ברגמן

תולדות הפילוסופיה החדשה

חיבור זה, המקיף את תולדות הפילוסופיה החדשה מניקולאוס קוזאנוס עד תקופת ההשכלה באירופה ועד בכלל, מצויין בכל המעלות הטובות המייחדות את פועלו ההגותי, הספרותי וההוראתי של מחברו. לספר צורפו תמונות של הוגים, שמשנתם נדונה בו.
512 עמ'. — 24 ל"י

פראנץ רוזנצווייג

כוכב הגאולה

תרגם מגרמנית וצירף הערות יהושע עמיר; הקדים מבוא והוסיף ביאורים משה שווארץ.
ספר חיוני של ההוגה המופלא — אחד הגילויים המקוריים ביותר במחשבה הפילוסופית המודרנית, הכללית והיהודית (בשיתוף עם מכון ליאו בק).
440 עמ'. — 20 ל"י

להשיג בבתי-מסחר לספרים ובמדור ההפצה של מוסד ביאליק
ת. ד. 92, ירושלים

שולם
ירושלים
408